

Załącznik 2a.

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Wydział Nauk Ekonomicznych

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Dr inż. Agata Malak-Rawlikowska

Autoreferat dorobku i osiągnięć naukowych

Warszawa 2019

Spis treści:

1. Imię i nazwisko.....	4
2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe.....	4
3. Zatrudnienie w jednostkach naukowych	4
4. Ogólna charakterystyka badań.....	5
4.1. Zainteresowania naukowe	5
4.2. Statystyka dorobku publikacyjnego	8
5. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy.	11
5.1. Tytuł osiągnięcia naukowego	11
5.2. Uzasadnienie i cele prowadzonych badań	13
5.3. Omówienie cyklu publikacji.....	18
5.4. Podsumowanie i implikacje (dla teorii i praktyki)	29
6. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.....	32
6.1. Problematyka badawcza	32
6.2. Kierowanie oraz udział w projektach naukowych.....	38
6.3. Wygłoszone referaty na międzynarodowych lub krajowych konferencjach naukowych po uzyskaniu stopnia doktora (2005-2018).....	42
6.4. Nagrody i wyróżnienia (szczegółowo opisane w załączniku 3 pkt. II/H.).....	42
6.5. Pozostała działalność naukowa - członkostwo, opieka nad studentami i doktorantami, recenzje i in.	43
 Bibliografia	 44

1. Imię i nazwisko: AGATA MALAK-RAWLIKOWSKA

2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

- Stopień doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie Ekonomia uzyskałam w **2005** roku na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym (obecnie Wydziale Nauk Ekonomicznych) Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW).
- Pracę pod tytułem "*Ekonomiczne i organizacyjne skutki wprowadzenia regulacji produkcji mleka w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce, na przykładzie systemu kwot mlecznych*" pisałam pod kierunkiem prof. dr hab. Wojciecha Ziętary. Recenzentami pracy byli: prof. dr hab. Jadwiga Seremak-Bulge oraz prof. dr hab. Henryk Runowski. Rozprawa doktorska otrzymała wyróżnienie Rady Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego SGGW.
- W 2003 uzyskałam Dyplom Studium Przygotowania Pedagogicznego SGGW (Psychologia, Socjologia, Pedagogika).
- Dyplom magistra inżyniera, dyscyplina: ekonomia uzyskałam w **2001** roku na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Promotor: prof. dr hab. Wojciech Ziętara. Na czwartym roku studiów realizowałam indywidualny tok studiów, który umożliwił mi ukończenie równoległych, rocznych studiów w Dronten Agricultural University, w Holandii. W roku 2000 uzyskałam dyplom Engineer/Bachelor HBO w specjalności – EU Food Chain Management, W 2001 roku zajęłam drugie miejsce w konkursie *Primus Inter Patres* pod patronatem prezydenta RP, na najlepszego studenta SGGW w 2000 roku.

3. Zatrudnienie w jednostkach naukowych

- Od 1.X.2005 roku jestem zatrudniona na stanowisku adiunkta w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
- Od 2011 roku jestem wice-prezesem Fundacji Nauka i Edukacja dla Agrobiznesu (Warszawa), która jest niezależną, samofinansującą się organizacją pozarządową typu non-profit. Cele Fundacji obejmują działania badawcze i edukacyjne służące rozwojowi sektora Agrobiznesu w Polsce, jak również wsparcie dla instytucji badawczych działających na rzecz sektora. Misją Fundacji jest promowanie, wspieranie i inicjowanie działań na rzecz rozwoju gospodarczego Polski poprzez zacieśnianie współpracy nauki z biznesem, ze szczególnym uwzględnieniem sektora agrobiznesu.

4. Ogólna charakterystyka badań

4.1. Zainteresowania naukowe

Rolnictwo, charakteryzuje się pewnymi specyficznymi cechami, które wpływają na jego funkcjonowanie i relacje z otoczeniem. Specyfika ta, w przypadku rolnictwa, wynika przede wszystkim z tego, że silniej niż w innych sektorach, produkcja rolna uzależniona jest od warunków naturalnych (przyrodniczych). Wpływają one w znacznym stopniu na wielkość i jakość produkcji, a także na sezonowość jej podaży. Przy relatywnie niskiej elastyczności popytu na żywność, powoduje to znaczne wahania cen na produkty rolne, a tym samym niestabilność dochodów rolników (m. in. Masten 2000, Woś 2003, Swinnen 2007, Rembisz i Stańko 2007, Wilkin 2009, Zegar 2010, Czyżewski i Kułyk 2013 i 2015, Czyżewski 2017). Jako inne, specyficzne cechy rolnictwa ekonomiści wymieniają także niską mobilność czynników produkcji, związaną przede wszystkim z nieprzemieszczalnym zasobem ziemi rolnej i zasobem pracy oraz relatywnie długi, w przypadku większości produktów rolnych, cykl produkcji (m in. Wilkin 1986, Czyżewski i Kułyk 2013, 2015, Zegar 2010). Powoduje to niską efektywność alokacji zasobów w rolnictwie w sensie Pareto (Pietrzak 2019, Czyżewski i Matuszczak 2011, Czyżewski 2017). Jedną z głównych słabości sektora rolnego jest jego rozdrobnienie. Powoduje to znaczną nierównowagę sił w łańcuchu żywnościowym, a także niedostosowanie pomiędzy rozproszonym segmentem produkcji, a z reguły skoncentrowanymi sektorami w górnej i dolnej części łańcucha. Nie bez znaczenia jest także rola rolnictwa w generowaniu efektów zewnętrznych, zarówno tych pozytywnych jak i negatywnych (m in. Stiglitz 1987, Samuelson 1954, Kruger i in. 1988, Wilkin 2009). Specyficzne uwarunkowania rolnictwa, a także wynikające z nich efekty, określane są przez ekonomistów rolnictwa mianem *kwestii agrarnej* (m in. Wilkin 1986, Zegar 2010, Czyżewski i Kułyk 2013, 2015). Ponieważ moje badania wpisują się w obszar dociekań naukowych w obszarze ekonomiki rolnictwa, **zagadnienie specyficznych cech rolnictwa i wynikających z nich barier adaptacyjnych, leży u podstaw moich dociekań naukowych.**

Wobec tzw. *kwestii agrarnej*, stanowiącej przejaw, podkreślanej w nowej ekonomii instytucjonalnej, niedoskonałości i zawodności rynku, producenci rolni wydają się być w szczególnie trudnej sytuacji. Sytuacja ta, według wielu ekonomistów uzasadnia potrzebę interwencji polityki państwa w rolnictwie, m in. w celu poprawienia efektywności alokacji zasobów, zmniejszania dysparytetu rozwoju, a także ograniczania negatywnych efektów zewnętrznych generowanych przez rolnictwo (m. in. Stiglitz 1987, Samuelson 1954, Kruger i in. 1988, Wilkin 2009, Woś 2003 i in.). Kwesta zasadności i zakresu tej interwencji jest od lat przedmiotem debaty naukowej i wydaje się być trudna do rozstrzygnięcia. Stąd też wiele badań poświęconych jest ocenie oddziaływania polityki państwa na rolnictwo i obszary wiejskie.

Problematyka **interwencji państwa w rolnictwie, a w szczególności zmian i oddziaływania wspólnej polityki rolnej** stanowi **pierwszy**, najdłużej (od 2001 roku) eksplorowany przeze mnie obszar badań (**obszar badań A**). Począwszy od rozważań nad ekonomicznymi i organizacyjnymi skutkami regulacji produkcji rolnej podjętych w rozprawie doktorskiej na przykładzie kwotowania produkcji mleka, po zagadnienia oddziaływania zmian polityki rolnej na rolnictwo (szczególnie w produkcji zwierzęcej), jakie

podejmowałam po uzyskaniu stopnia doktora (m in. w ramach 7 projektów badawczych - por. tabela 1, projekty oznaczone nr A.) w opracowanych publikacjach oraz ekspertyzach (szerzej obszar A scharakteryzowałam w podpunkcie 6.1.). Prace te wpisują się w dyskusję nad zasadnością i stopniem interwencji państwa w rolnictwie. Wskazują one na zagrożenia i skutki interwencji oraz na sposoby osiągnięcia zamierzonych celów za pomocą instrumentów innych, niż legislacyjne. Ważnym elementem rozważań jest także rola polityki rolnej we wspieraniu generowania dóbr publicznych przez rolnictwo (m in. wpływaniu na dobrostan zwierząt i kształtowaniu krajobrazów wiejskich).

Z uwagi na globalizujące się rynki rolne i oddziaływanie sił egzogennych na rolnictwo (m in. Stańko 2010, Majewski i Malak-Rawlikowska 2018), oraz postępującą liberalizację polityki rolnej między innymi pod wpływem Światowej Organizacji Handlu (WTO), skuteczność tradycyjnych instrumentów interwencji w rolnictwie jest coraz mniejsza. Niedoskonałość polityki państwa podkreślana jest przez wielu ekonomistów (np. przez Blauga, Coase, Williamsona), którzy wskazują na jej zawodność i wysokie koszty administracyjne w porównaniu do możliwych do uzyskania efektów.

Wobec zawodności państwa z jednej strony, z drugiej zaś niedoskonałości rynku, na które wskazuje nowa ekonomia instytucjonalna (NEI), producenci rolni poszukują rozwiązań, które pozwoliłyby im lepiej funkcjonować na rynku i ograniczyć negatywny wpływ specyficznych uwarunkowań rolnictwa na osiągnięte wyniki ekonomiczne. Częściowym rozwiązaniem tych problemów, sugerowanym w ramach NEI są m in. różne formy współpracy producentów (Arrow 1969; Coase 1937, Williamson 1989). W świetle rozważań Coase (1937) kontynuowanych później przez Williamsona (1989) w teorii kosztów transakcyjnych, relacje i integracja pionowa w łańcuchu żywnościowym pozwalają na ograniczenie skutków negatywnych zjawisk związanych z zawodnością rynku, takich jak niedoskonała konkurencja, asymetria informacji oraz efekty zewnętrzne (Perry 2008). **To skłoniło mnie do podjęcia drugiego, (komplementarnego do obszaru A) kierunku badań.**

Problematyka **przemian w łańcuchu żywnościowym¹ w kontekście relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy poszczególnymi uczestnikami łańcucha z perspektywy gospodarstw rolnych** stanowi **drugi obszar (obszar B)** podejmowanych przez mnie rozważań naukowych. Badania w tym obszarze rozpoczęłam w 2006 roku w ramach projektu *Regoverning Markets*, a dalej kontynuowałam w ramach kolejnych trzech realizowanych przeze mnie projektów (por. tabela 1, projekty oznaczone B.). Problematyka przemian i relacji w łańcuchu żywnościowym stanowi najbardziej kompleksowy obszar moich badań, który ewoluował od analizy przemian *sensu largo* na wszystkich etapach łańcucha, poprzez zagadnienia integracji w ramach nowoczesnych łańcuchów żywnościowych (z uwzględnieniem problemu wykluczania mniejszych producentów z rynku), pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym z perspektywy asymetrii siły

---

¹ Łańcuch żywnościowy (ang. *food chain* lub *food supply chain*) rozumiany jest w pracy jako sieć organizacji zaangażowanych, przez powiązania z dostawcami i odbiorcami, w różne procesy i działania, które tworzą wartość w postaci produktów (żywnościowych) dostarczonych ostatecznym konsumentom (opracowanie własne na podstawie Stadtler i Kilger 2008 oraz Rutkowski 2004). W strukturze łańcucha żywnościowego ekonomistów (np. Lazzarini i in. 2001, Gołębiowski 2010) wyróżniają najczęściej następujące ogniwa: rolnictwo, przetwórstwo oraz hurt i handel detaliczny. Niektórzy autorzy (np. Zalewski 1989) wskazują także na silne powiązanie łańcucha żywnościowego z ogniwem dostawców środków do produkcji dla rolnictwa.

przetargowej i jej pomiaru, po szczegółowe zagadnienia integracji, takie jak problem uwięzienia w relacji (ang. *hold-up*). **Cykl publikacji z zakresu obszaru B, wskazuję jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym**, o którym mowa w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym.

Tabela 1. Międzynarodowe projekty badawcze w których brałam czynny udział, wg czasu realizacji i obszaru badań*

NAZWA PROJEKTU	Regoverning Markets	INCOME STABILISATION	ECONWELFARE	FEELS	CAP Dairy	ISM PROJECT, Grant wewnętrzny Wageningen	CLAIM	CRPA PIGS	COMPETE	CBSS BALTIC	BIO-Energy farm2	ISM+ Project	EU PIG	STRENGTH2FOOD	SusPIGSys	CONSOLE	
Nr	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
2005		A															
2006	B																
2007																	
2008			A	B													
2009																	
2010																	
2011					A	C	C										
2012								A	A	B							
2013																	
2014											A						
2015											C		C				
2016													inne	B			
2017															C		
2018																	
2019																A	
2020																	
2021																	

* Kolor **pomarańczowy** – oznacza obszar badawczy A; Kolor **czerwony** – oznacza obszar badawczy B; Kolor **żółty** – oznacza obszar badawczy C; kolor **szary** – oznacza inny obszar badań.

Trzeci wyróżniony przeze mnie obszar badań (Obszar C) dotyczy ekonomicznych uwarunkowań kierunków rozwoju gospodarstw rolnych. Temat ten podjęłam najpóźniej w porównaniu do dwóch poprzednich obszarów badań, a mianowicie wraz z otrzymaniem grantu wewnętrznego z Uniwersytetu Wageningen w Holandii w 2011 roku oraz projektu ISM Project, kontynuowanego później przez ISM+Project (por. tabela 1. projekty oznaczone nr C. oraz tabela 5). Badania miały na celu wyjaśnienie na ile posiadane zasoby oraz realizowane cele rolników, a także postrzegane szanse i zagrożenia wynikające w szeroko rozumianego otoczenia rolnictwa wpływają na kierunki rozwoju i przewidywane wyniki ekonomiczne gospodarstw. Badania te bardziej szczegółowo omówiłam w punkcie 6.1. Rozważania dotyczące tematyki kierunków rozwoju gospodarstw prowadziłam także w ramach prac dwóch innych zespołów badawczych (CBSS oraz SusPigSys - tabela 1 oraz 5).

Aktualnie kontynuuję prace badawcze we wszystkich trzech obszarach. Przykładowo, bardzo ciekawe i pionierskie badania dotyczą obszaru B - relacji i integracji pionowej w łańcuchu żywnościowym. Badania te, wraz ze współpracownikami, prowadzę w ramach projektu *Strenth2Food* w (z programu Horyzont 2020). Dotyczą one funkcjonowania, roli oraz oceny trwałości (*sustainability*) krótkich łańcuchów dostaw (*Short Food Supply Chains*) oraz systemów jakości żywności (*Food Quality Schemes*). Projekt ten, jest pierwszym, który oprócz oceny jakościowej, podejmuje próbę ilościowego pomiaru społecznej, środowiskowej i ekonomicznej trwałości krótkich łańcuchów żywnościowych w porównaniu do łańcuchów długich. W obszarze A, natomiast w ramach nowego projektu *CONSOLE* (Horyzont 2020), który został przyjęty do realizacji w grudniu 2018 roku, rozpoczęłam badania mające na celu poprawę polityk UE w zakresie wspierania rolnictwa w dostarczaniu rolno-środowiskowych dóbr publicznych. W obszarze badawczym C, w październiku 2018 rozliczyłam trzyletni projekt *ISM+*, dotyczący ścieżek rozwoju gospodarstw w UE. W chwili ukończenia autoreferatu w recenzjach (w czasopismach indeksowanych w JCR) znajdują się dwa artykuły z tego zakresu. Dodatkowo, w styczniu 2019 złożyłam aplikację na projekt z programu Horyzont 2020 (w roli koordynatora głównego konsorcjum składającego się z 19 partnerów, we współpracy z Uniwersytetem Wageningen - Economic Research jako vice-koordynatora) dotyczący omawianej problematyki.

W dalszej części autoreferatu szczegółowo przedstawiam mój dorobek w obszarze naukowo-badawczym wraz ze wskazaniem kluczowego wkładu do dyscypliny nauk ekonomicznych.

Dorobek organizacyjny i dydaktyczno-wdrożeniowy opisałam w załączniku 3 do wniosku.

4.2. Statystyka dorobku publikacyjnego

Podczas dotychczasowej pracy naukowo-badawczej byłam autorką i współautorką łącznie **128** publikacji, w tym **97** po doktoracie, z których uzyskałam **747** pkt wg ostatniej dostępnej oceny MNiSW. W dorobku posiadam **85** opracowań naukowych i **43** popularno-naukowe. Szczegółowy wykaz opublikowanych prac naukowych zawiera załącznik nr 3. W tabeli 2 przedstawiłam statystykę moich publikacji.

Oryginalne prace twórcze stanowią ponad **80%** wszystkich moich opracowań po uzyskaniu stopnia doktora. Największą grupę po doktoracie stanowią artykuły w czasopismach naukowych (**37**), z których ponad połowa (**20**) została opublikowana w języku angielskim, a **17** w języku polskim. Publikowałam w renomowanych polskich czasopismach naukowych takich jak: *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* (6 artykułów), *Wieś i Rolnictwo* (3), *Roczniki Nauk Rolniczych* (później *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*) (5), *Roczniki Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* (7), *Ekonomia: Ekonomia Rynek, gospodarka, społeczeństwo* (1).

Posiadam także w swoim dorobku **8 publikacji** w czasopismach indeksowanych w **Journal Citation Reports Web of Scienes** oraz SCOPUS: *Brithish Food Journal*, *Post-Communist Economies*, *Land Use Policy*, *Transformations in Business and Economics*, *German Journal of Agricultural Economics (Agrarwirtschaft)*, *Geoforum*, *Italian Journal of Animal Sciences*

oraz *Social Sciences*. Siedem z nich znajduje się na liście A MNiSW. **Sumaryczny Impact Factor** tych publikacji to **10,88**.

Tabela 2. Statystyka dorobku publikacyjnego

Kategoria	Przed uzyskaniem stopnia doktora	Po uzyskaniu stopnia doktora	Razem	Suma punktów MNiSW po uzyskaniu stopnia doktora*
Artykuły w czasopismach naukowych w tym:	6	37	43	492
- w j. polskim	6	20	26	
- w j. angielskim	0	17	17	
a) znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) - wszystkie w j. angielskim.	0	8	8	190
b) Artykuły w czasopismach naukowych innych niż indeksowane w JCR i ERiH	6	29	35	302
Monografie	0	5	5	120
- w j. polskim	0	1	1	
- w j. angielskim	0	4	4	
Rozdziały w monografiach	1	14	15	70
- w j. polskim	0	3	3	
- w j. angielskim	1	11	12	
Recenzowane rozdziały w monografiach konferencyjnych	0	13	13	65
- w j. polskim	0	0	0	
- w j. angielskim	0	13	13	
Opracowania zbiorowe, dokumentacja prac badawczych, ekspertyzy	0	9	9	-
- w j. polskim	0	0	0	
- w j. angielskim	0	9	9	
SUMA PRAC NAUKOWYCH	7	78	85	
- w j. polskim	6	24	30	
- w j. angielskim	1	54	55	
SUMA PRAC POPULARNO-NAUKOWYCH	24	19	43	
RAZEM DOROBEK	31	97	128	747 pkt

* punktacja MNiSW wg ujednoliconego wykazu czasopism z dnia 26-01-2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie załącznika nr 3.

Jestem autorką i współautorką **pięciu monografii**, które zostały opublikowane po uzyskaniu przeze mnie stopnia doktora. Pierwsza to praca doktorska wydana w j. polskim w formie książki po obronie doktoratu. Kolejne dwie pozycje to prace współautorskie (raporty z badań), wydane w j. angielskim przez Institute of International Development IIED w Londynie, jako monografie w ramach projektu RegoverningMarkets, dotyczące restrukturyzacji łańcucha żywnościowego w Polsce w okresie transformacji i integracji Europejskiej. Czwarta i piąta monografia (również współautorska) dotyczy rozwoju i formułowania strategii w gospodarstwach rolnych i ma charakter badawczo-wdrożeniowy. Piąta wydana została w j. angielskim, natomiast czwarta monografia została wydana w 4 językach, angielskim, polskim, słoweńskim i litewskim w nakładzie ponad 2000 egzemplarzy, a także w wersji elektronicznej w Internecie.

Trzecią, grupę moich publikacji stanowią **rozdziały w monografiach (27 prac** po doktoracie). Są to publikacje w różnych monografiach i seriach wydawniczych takich jak: *Wageningen Academic Publishers - Scientific Series*, *Wageningen Academic Publishers, EAAP Series*, wydawnictwo *ASHGATE*, *Wydawnictwo SGGW*, oraz dostępne poprzez AgEcon Search, takie jak monografie: *European Association of Agricultural Economics (EAAE)*, *International Association of Agricultural Economics (IACE)*, *Agroinform Publisher*, *Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO)*, *International European Forum on System Dynamics and Innovation in Food Networks* i in.

W moim dorobku naukowym znajduje się także **9** ekspertyz i raportów z badań.

Od początku pracy naukowej poszerzałam swoje **doświadczenie w międzynarodowych zespołach**. Dało mi to możliwość nie tylko zdobycia wiedzy i rozwoju warsztatu naukowego, ale także prowadzenia ciekawych, szeroko zakrojonych badań, na które trudno by mi było pozyskać środki w indywidualnych grantach. Stąd też około 80% z moich prac naukowych to prace współautorskie. Projekty te realizowane były w ramach międzynarodowych konsorcjów prowadzonych przez różnych koordynatorów. W pracach współautorskich mój wkład pracy oceniam jako parytetowy (w załączniku 4 przedstawiam oświadczenia współautorów do wskazanych w autoreferacie pozycji dorobku).

Wskaźniki dotyczące mojego dorobku naukowo-badawczego kształtują się następująco.

Tabela 3. Statystyka cytowań dorobku publikacyjnego

Baza danych	Liczba Publikacji	Liczba Cytowań	Index Hirscha
Web of Science	10	26	2
SCOPUS	10	24	3
Google Scholar	104	321	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie ww. baz - stan na dzień 17.02.2019.

5. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 ze zm.).

5.1. Tytuł osiągnięcia naukowego, wydawnictwo, miejsce i rok wydania, strony i autor

Jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym, o którym mowa w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, wskazuję cykl publikacji z obszaru **B moich badań**, pod tytułem:

„Przemiany w łańcuchu żywnościowym w kontekście relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy jego uczestnikami z perspektywy sektora gospodarstw rolnych”

W skład cyklu wchodzi następujące publikacje:

1) Dries L., Fałkowski J., Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D. (2011). **Public policies and private initiatives in transition: evidence from the Polish dairy sector.** *Post-Communist Economies*, nr 23 (2), s.219-206, Pkt. MNiSW 20, Lista A, **IF 0,459**. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji badań, zebraniu danych w Polsce (druga próba), kwerendzie materiałów źródłowych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, wspólnym przygotowaniu tekstu. Mój wkład - 25%).

2) Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D., Fałkowski J. (2007). **Restrukturyzacja sektora mleczarskiego w Polsce - przyczyny i skutki.** *Roczniki Nauk Rolniczych Seria G - Ekonomika Rolnictwa*, t. 94, z. 1, s. 95-108. Pkt. MNiSW 8, (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji i wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu i obróbce danych empirycznych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, opracowaniu tekstu. Mój wkład – 33,3%).

3) Fałkowski J., Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D. (2014). **Determinants and Consequences of Participating in a Restructured Supply Chain: the Experience of the Dairy Sector in Poland.** *Ekonomia Rynek, gospodarka, społeczeństwo*, nr 34, s. 23-46. Pkt. MNiSW 13. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji i wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu i obróbce danych empirycznych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, opracowaniu tekstu. Mój wkład – 33,3%).

4) Fałkowski J., Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D. (2017). **Farmers' self-reported bargaining power and price heterogeneity: evidence from the dairy supply chain.** *British Food Journal*, Vol. 119 Issue: 8, s.1672-1686. DOI 10.1108/BFJ-11-2016-0570, Pkt. MNiSW 25, Lista A **IF 1,289**. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji i wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu i obróbce danych empirycznych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, opracowaniu tekstu. Mój wkład – 33,3%).

5) Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D. (2016). **Farmers relations with input suppliers - some evidence from the dairy sector in Poland.** *Więś i Rolnictwo*, nr 2, s. 159-172. Pkt. MNiSW 14. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji i wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, analizie danych empirycznych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, opracowaniu tekstu. Mój wkład - 50%).

6) Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D., Falkowski J., (2019). **Farmers' bargaining power and input prices: What can we learn from self-reported assessments?** *Social Science, Section Social Economics*, 2019 nr 8. (zaakceptowane 13.02.2019, w druku), SCOPUS **IF 0,60**. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji i wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu i wstępnej obróbce danych empirycznych, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, opracowaniu tekstu. Mój wkład – 33,3%).

7) Malak-Rawlikowska A. (2018). **Are farmers trapped in the hold-up relationships with their contractors in the supply chain? The case of dairy farmers and feed suppliers.** *Więś i Rolnictwo* nr 4/2018 s. 159-172. Pkt. MNiSW 14.

8) Verhees F., Malak-Rawlikowska A., Stalgiene A., Kuipers A. Klopčič M. (2018). **Dairy farmers' business strategies in Central and Eastern Europe based on evidence from Lithuania, Poland and Slovenia.** *Italian Journal of Animal Science*, nr 17/3, s.755-766 DOI 10.1080/1828051X.2017.1422154 Pkt. MNiSW 25, Lista A, **IF 0,99**. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji badań, wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu danych w Polsce, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, wspólnym przygotowaniu tekstu. pozyskanie środków finansowych na badania. Mój wkład - 20%).

9) Kuipers A., Malak-Rawlikowska A., Stalgiene A., Klopčič M. (2017). **Analysis of stakeholders' expectations for dairy sector development strategies from a Central-Eastern and Western European perspective.** *German Journal of Agricultural Economics (AGRARWIRTSCHAFT)*, vol. 66 (2017), Nr 4., s. 265-280. Pkt. MNiSW 15, Lista A, **IF 0,61**. (Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu koncepcji badań, wyborze metodyki badań, kwerendzie materiałów źródłowych, zebraniu danych w Polsce, analizie wyników i przygotowaniu wniosków, wspólnym przygotowaniu tekstu, pozyskanie środków finansowych na badania. Mój wkład - 25%).

5.2. Uzasadnienie i cele prowadzonych badań

Osiągnięcie, o którym mowa w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki stanowi cykl powiązanych tematycznie publikacji dotyczący **przemian w łańcuchu żywnościowym w kontekście relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy jego uczestnikami z perspektywy sektora gospodarstw rolnych**.

Relacje i powiązania integracyjne pomiędzy poszczególnymi podmiotami reprezentującymi poszczególne ogniwa łańcucha podaży są ważnym przedmiotem zainteresowań nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI), a szczególnie teorii kosztów transakcyjnych (TCE). Gospodarka żywnościowa i rolnictwo są wskazywane przez wielu autorów jako szczególny przykład ułomności relacji w obrębie łańcucha żywnościowego wynikającej z omówionej wcześniej *kwestii agrarnej* (por. paragraf 3.1), powodującej asymetryczny rozkład sił pomiędzy rolnictwem, a innymi sektorami gospodarki żywnościowej. Istotne jest przy tym to, że struktura sektora produkcji rolnej jest w wielu krajach zbliżona do konkurencji doskonałej, natomiast otoczenie rolnictwa często charakteryzuje się strukturą oligopolistyczną (Milczarek-Andrzejewska 2013 s. 14). Williamson, noblista i twórca ekonomii kosztów transakcyjnych, podkreślał, że *"nie jest przypadkiem, że wiele ilustracji zmiennych proporcji technologii produkcji pochodzi z rolnictwa. .... rolnictwo stwarza również problemy kontraktacyjne i organizacyjne, które mogą doprowadzić do przerwania dostaw/zamówień* (Williamson 2004).

Restrukturyzacja łańcucha żywnościowego była jednym z najbardziej znaczących procesów zaobserwowanych w ostatnich latach w światowym sektorze rolno-spożywczym. Procesy te były przedmiotem wielu analiz, które prowadziły do lepszego zrozumienia przemian oraz relacji w całym łańcuchu żywnościowym (m in. Dries i in.. 2009; Francesconi, Heerink and D'Haese 2010; Trebbin 2014, Shuqin, Bluemling i Mol 2015; Chorób 2017; Swinnen 2007; Parzonko 2013; Pietrzak 2006 oraz 2019; Jarzębowski 2013; Strzębicki 2014; Ward 2010, Gorton and White 2007, Vorley et al. 2007).

Ze względu na pewne specyficzne uwarunkowania (m in. zmiany w ustroju politycznym i gospodarczym, rozwój rynków, wprowadzenie norm jakości i bezpieczeństwa żywności, napływ inwestycji zagranicznych), proces restrukturyzacji był szczególnie głęboki w krajach postsocjalistycznych, w tym w Polsce (Fałkowski 2015; Wilkin i in. 2007; Csaki i Forgac 2007, Gow i Swinnen 2001 oraz 2002, Dries i in. 2011). Badania wykazały, że zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się, bardziej skoncentrowane i silniejsze ogniwa łańcucha żywnościowego (przetwórstwo, hurt i detal) wywierają znaczną presję na swoich dostawców (rolników), którzy z uwagi na rozdrobnienie i słabą pozycję w łańcuchu są z reguły biorcami cen i warunków kontraktowych. Dlatego też, aby przetrwać na rynku, największym wyzwaniem dla producentów rolnych były konieczne dostosowania i znaczne koszty inwestycyjne, niezbędne do spełnienia wymagań nabywców. Z drugiej jednak strony, w wielu krajach, przetwórcy i detaliści realizowali różne działania integracyjne skierowane do producentów rolnych np. programy wsparcia nie tylko dla dużych, ale także dla małych gospodarstw. Może to świadczyć o ich istotnym znaczeniu dla przemian w rolnictwie i

ważnej roli w transformacji tego sektora (Milczarek-Andrzejewska 2014; Csaki and Forgacs 2007; Dries et al. 2009; Briones 2015).

Zmiany towarzyszą rolnictwu i całej gospodarce żywnościowej w sposób trwały i nieustanny. Wynikają one zarówno z procesów endogennych w samym rolnictwie, egzogennych czynników politycznych, społecznych, ekonomicznych, jak również z dokonującego się postępu technologicznego i czynników naturalnych. Umocnienie relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy rolnictwem, a kolejnymi ogniwami łańcucha, jest jedną ze strategii dostosowywania się do zmiennych warunków na rynku, ale także zmniejszania kosztów transakcyjnych i dysproporcji siły przetargowej.

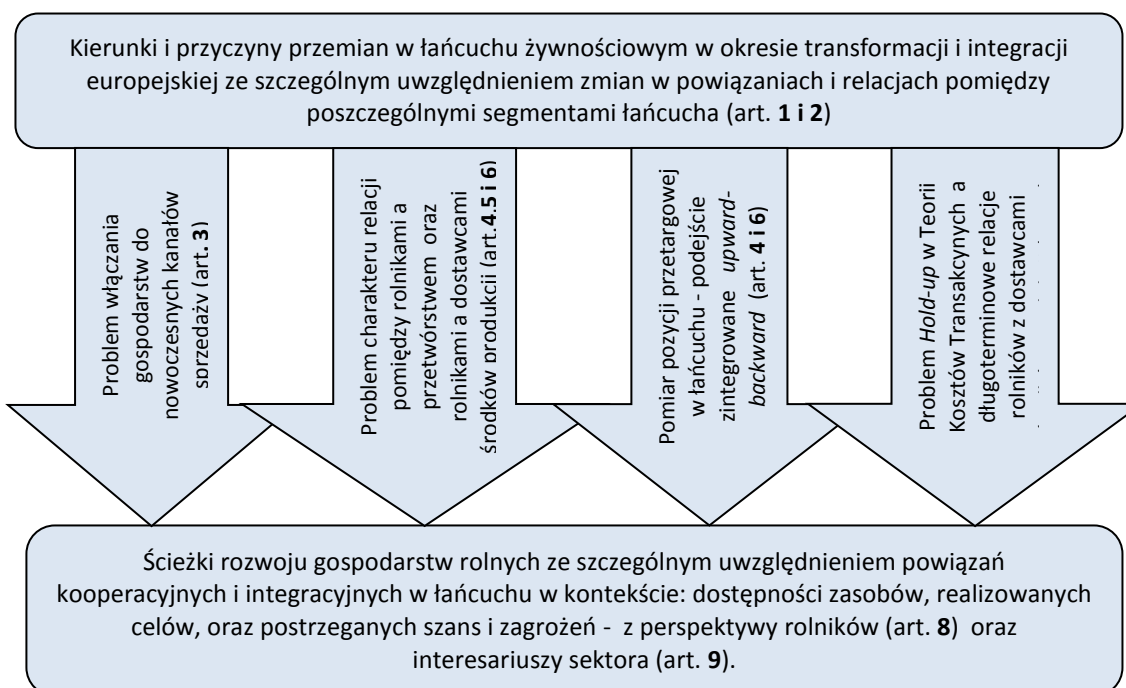
Jednym z najczęściej wymienianych sektorów w kontekście przemian, a także nierównowagi sił i relacji w łańcuchu żywnościowym jest mleczarstwo, gdzie szczególnie podkreśla się niekorzystną sytuację producentów mleka w stosunku do silnego przetwórstwa (e.g. Dries et al. 2009; Gorton et al. 2014, Dries and Swinnen 2004, Fałkowski 2015, Wilkin et al. 2007). Dlatego też, swoje badania skoncentrowałam właśnie na tym sektorze.

W przedstawionym cyklu publikacji podjęłam próbę weryfikacji wybranych teorii nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI), przede wszystkim teorii kosztów transakcyjnych (TCE), w badaniach prowadzonych w rolnictwie. Koncepcję i strukturę cyklu przedstawiłam na schemacie nr 1. Przedstawiony zbiór publikacji wychodzi od pewnego ogólnego kontekstu przemian instytucjonalnych, który w ramach NEI reprezentowany jest głównie przez rozważania Northa (m in. North 2011). W przedstawionych w cyklu publikacjach rozważałam kierunki i przyczyny przemian w łańcuchu żywnościowym ze szczególnym uwzględnieniem zmian instytucjonalnych i ich konsekwencji dla charakteru powiązań i relacji pomiędzy poszczególnymi ogniwami łańcucha. W badaniach prowadzonych w latach 2006-2008, szczególną uwagę poświęciłam perspektywie rolników, w kontekście ich pozycji, relacji, oraz przyjmowanych postaw wobec obserwowanych przemian instytucjonalnych w okresie transformacji i integracji europejskiej. Efektem tych prac są publikacje nr **1, 2** niniejszego cyklu.

Zaobserwowane prawidłowości zainspirowały mnie do podjęcia bardziej szczegółowych rozważań i pogłębienia zagadnień dotyczących sposobów i uwarunkowań koordynacji transakcji (ang. *governance structures*, Williamson 1985, wydanie polskie z 1998 r.), między podmiotami w łańcuchu żywnościowym. W badaniach tych stosowałam głównie perspektywę analizy instytucjonalnej reprezentowaną przez Coase'a i Williamsona, w ramach TCE. Zagadnienia te zostały przedstawione jako pionowe strzałki na schemacie 1. W badaniach podjęłam między innymi próbę rozpoznania determinant i efektów pogłębienia relacji pionowych gospodarstw rolnych z przetwórstwem w ramach „nowoczesnych” kanałów zbytu co omówiłam w artykule nr **3** przedstawionego cyklu. W kolejnych latach, moje zainteresowania badawcze ewoluowały w kierunku dysproporcji siły i zależności w relacjach pomiędzy rolnictwem, a innymi segmentami łańcucha. Z obserwacji bowiem wynikało, że powszechnie podnoszona kwestia słabej pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym jest problemem bardziej złożonym i nieoczywistym. Stąd też w latach 2012-2015 podjęłam badania dotyczące ustalenia relacji i pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym względem przedsiębiorstw przetwórstwa (publikacja nr **4** z przedstawionego

cyklu), ale także, co było pewnym *novum*, względem dostawców środków produkcji (pozycje **5**, **6** oraz **7**). Otóż, badając sektor mleczarski od ponad 18-stu lat, najpierw w kontekście polityki rolnej, później w kwestiach przemian oraz relacji w łańcuchu żywnościowym, doszłam do wniosku, że stanowczo niewiele uwagi poświęca się powiązaniom wstecz (*backward*) rolnictwa z segmentami dostawców środków produkcji (poza nielicznymi wyjątkami jak Tiessen and Funk, 1993; Kuijpers i Swinnen, 2016). W produkcji zwierzęcej relacje między rolnikami, a dostawcami środków przybierają specyficzny kształt. W przeciwieństwie do produkcji roślinnej gdzie zakupy materiałów do produkcji (np. nawozów i środków ochrony) mają często charakter transakcji typu *spot*, w produkcji zwierzęcej transakcje, na przykład z dostawcami pasz, mają charakter trwały i regularny. Pasma stanowi znaczną część całkowitych kosztów produkcji mleka (według różnych badań waha się od około 20% do 40% w zależności od wielkości stada, Chabuz i in. 2012, Wilczyński 2012, Ziętara i Adamski 2018). Rynek pasz to, podobnie do przetwórstwa mleka, rynek średnio-skoncentrowany (Piwowar 2013). Może to stawiać rolników w równie asymetrycznej pozycji względem dostawców, jak względem odbiorców. Postanowiłam rozpoznać to rzadko analizowane zagadnienie, a wyniki moich badań prezentuję w trzech artykułach stanowiących publikacje nr **5**, **6** i **7** z przedstawionego cyklu (por. schemat 1). Z kolei prace **4** i **6** prezentują dodatkowo nowe podejście metodyczne do pomiaru pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym, uwzględniające ich subiektywnie postrzegane relacje zarówno wobec górnych (*upstream*), jak i dolnych (*downstream*) ogniw łańcucha. Według mojej wiedzy tego typu podejście nie było dotychczas stosowane w badaniach.

Schemat 1. Koncepcja i struktura przedstawionego cyklu publikacji naukowych

Dwie ostatnie publikacje z cyklu **8** i **9** stanowią pewną "klamrę" zamykającą przedstawioną problematykę badań (por. schemat 1). Włączyłam je do omawianego cyklu tematycznego z uwagi na fakt, iż pokazują one kierunki rozwoju gospodarstw zarazem *ex post*, jak i *ex ante*, ze szczególnym uwzględnieniem powiązań integracyjnych i kooperacji rolników w łańcuchu

żywnościowym. Badania przedstawiają zarówno perspektywę producentów rolnych (w publikacji nr 8 przedstawionego cyklu), jak i szeroko pojętych interesariuszy sektora, co jest niezmiernie rzadkim podejściem w badaniach nad oczekiwanymi kierunkami rozwoju rolnictwa, a tu sektora mleczarskiego (publikacja nr 9 przedstawionego cyklu). Schemat 1 przedstawia koncepcję i strukturę zagadnień przedstawionych w cyklu publikacji.

W badaniach przyjąłem następujące **cele**:

1. Identyfikacja etapów przemian instytucjonalnych w gospodarce żywnościowej w Polsce po 1989 roku i ocena ich wpływu na procesy integracji pionowej i przemiany strukturalne w rolnictwie (*Artykuł 1 cyklu*).
2. Rozpoznanie przemian w poszczególnych ogniwach łańcucha żywnościowego, w relacjach integracyjnych między tymi ogniwami oraz identyfikacja czynników wpływających na charakter tych powiązań (*Artykuł 2 cyklu*).
3. Rozpoznanie i ocena charakteru relacji pionowych w łańcuchu żywnościowym pomiędzy rolnikami a przetwórstwem (relacje *upward*, wprzód - *artykuł 3 i 4 cyklu*) oraz rolnikami a dostawcami środków produkcji (relacje *backward*, wstecz - *artykuł 5, 6, 7 cyklu*) z perspektywy teorii kosztów transakcyjnych.
4. Opracowanie zintegrowanej, dwukierunkowej (*upward-backward*) metody oceny pozycji przetargowej rolników w łańcuchu żywnościowym, bazującej na podejściu teorii kosztów transakcyjnych oraz rozpoznanie wpływu pozycji przetargowej rolników (mierzonej wg nowej metody), na ceny uzyskiwane w transakcjach z odbiorcami produktów (*Artykuł 4 cyklu*) i dostawcami środków do produkcji (*Artykuł 6 cyklu*).
5. Opracowanie i weryfikacja modelu zależności pomiędzy wewnętrznymi i zewnętrznymi uwarunkowaniami prowadzenia działalności produkcyjnej, a realizowanymi ścieżkami rozwoju i wynikami ekonomicznymi gospodarstw rolnych (z perspektywy rolników - *Artykuł 8* oraz interesariuszy z otoczenia rolnictwa *Artykuł 9*).

Z uwagi na fakt, iż szczegółowa **metodyka badań** przedstawiona została oddzielnie w każdym z wymienionych w cyklu artykułów, w tabeli 4 przedstawiłam jedynie zestawienie najważniejszych stosowanych metod badawczych.

Prawie wszystkie opisane w cyklu studia zostały wykonane w niewielkich zespołach (2,3,4 osobowych) i **opierają się na szeroko zakrojonych badaniach empirycznych** prowadzonych w ramach międzynarodowych projektów badawczych, których samodzielne wykonanie byłoby bardzo trudne. Współpraca dotycząca wspólnej grupy zagadnień poruszanych w cyklu publikacji prowadzona była zarówno w ramach tych zespołów, jak również pomiędzy nimi. Umożliwiło to **interdyscyplinarne i kompleksowe spojrzenie** na badane zjawiska. Z tego też wynika współautorski charakter tych opracowań. We wszystkich mój udział oceniam jako parytetowy, o czym stanowią załączone oświadczenia współautorów (załącznik 4). Prace te opublikowano w **renomowanych czasopismach**

międzynarodowych indeksowanych w bazie JCR (publikacje nr 1, 4, 6, 8 i 9) oraz krajowych (publikacje nr 2, 3, 5, 7).

Tabela 4. Najważniejsze metody gromadzenia i przetwarzania danych wykorzystane w badaniach przedstawionych w cyklu publikacji

Nr Art. w cyklu	Metody gromadzenia danych	Najważniejsze metody analizy danych empirycznych
1.	Pogłębione wywiady jakościowe, ustrukturyzowane: w przedsiębiorstwach przetwórstwa mleka (11), grupy fokusowe rolników (5). Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2001 (287 gospodarstw) i 2007 roku (195 gospodarstw). Dobór warstwowo-losowy.	Metody statystyki opisowej, testy różnic.
2.	Wywiady jakościowe pogłębione, ustrukturyzowane (w sumie 36): z ekspertami w branży (6), z przedstawicielami skupu i sprzedaży w przedsiębiorstwach przetwórstwa mleka (15), przedstawicielami handlu detalicznego (5) i hurtowego (4), związkami zawodowymi przetwórców, hurtowników i detalistów (5), oraz 5 grup fokusowych z rolnikami. Realizacja - 2006 rok.	Metody statystyki opisowej, analiza porównawcza.
3.	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2007 roku (323 gospodarstw), dobór warstwowo-losowy.	Model Heckmana (dwuetapowy, probitowy), regresja OLS, regresja 2SLS,
4	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2014 roku (300 gospodarstw), dobór celowy (wg struktury gospodarstw w woj. mazowieckim wzgl. wielkości).	Metody statystyki opisowej, Metoda Mokken Scale Analysis i PCA - Principal Component Analysis, model regresji probitowej, regresja OLS.
5	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2014 roku (300 gospodarstw), dobór warstwowo-losowy (wg struktury gospodarstw w woj. mazowieckim wzgl. wielkości stad).	Metody statystyki opisowej, metoda Mokken Scale Analysis i PCA Principal Component Analysis
6	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2014 roku (300 gospodarstw), dobór warstwowo-losowy (wg struktury gospodarstw w woj. mazowieckim wzgl. wielkości stad)	Metody statystyki opisowej, metoda Mokken Scale Analysis i PCA - Principal Component Analysis, model Tobitowy, regresja OLS.
7	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2014 roku (300 gospodarstw), dobór warstwowo-losowy (wg struktury gospodarstw w woj. mazowieckim wzgl. wielkości stad)	Tekst analityczno-teoretyczny.
8	Ankieta w gospodarstwach rolnych w 2011/2012. Próba 1028 wyspecjalizowanych gospodarstw mlecznych dobranych wg wielkości stada, z 3 krajów: Polski (334), Słowenii (355) i Litwy (339).	PCA Principal Component Analysis z Varimax, Cluster Analysis, ANOVA, model regresji.
9	Ankieta z interesariuszami sektora rolnego w 2015/16 w Polsce, Litwie, Słowenii i Holandii. Zebrano 161 kwestionariuszy w 8 grupach interesariuszy: dostawcy środków produkcji, organizacje hodowców, organizacje finansowe, stowarzyszenia rolników, mleczarnie i związki przetwórców, eksperci i doradcy rolni, przedstawiciele ministerstw i NGO's.	PCA Principal Component Analysis, Cluster Analysis, ANOVA, model regresji.

Źródło: opracowanie własne.

5.3. Omówienie cyklu publikacji

Kontynuując rozważania przedstawione we wprowadzeniu do cyklu publikacji (punkt 5.2 *uzasadnienie i cele prowadzonych badań*), w podrozdziale 5.3 przedstawiono omówienie najważniejszych zagadnień i wniosków wynikających przeprowadzonych badań. Artykuły przedstawiono w kolejności nawiązującej do koncepcji i struktury cyklu opisanej w punkcie 5.2 (m in. w ramach schematu 1).

1) Public policies and private initiatives in transition: evidence from the Polish dairy sector. *Post-Communist Economies* (2011), nr 23 (2), s.219-206, (Pkt. MNiSW 20, Journal Citation Reports, Web of Science - IF 0,459).

Tematem pierwszego artykułu, który stanowi tło do dalszych rozważań dotyczących przemian w łańcuchu żywnościowym w kontekście integracji pionowej, są zmiany instytucjonalne oraz czynniki tych zmian w gospodarce żywnościowej w Polsce po 1989 roku. Rozważania dotyczące znaczenia otoczenia instytucjonalnego dla funkcjonowania gospodarki, w ramach nowej ekonomii instytucjonalnej, prowadził przede wszystkim North. Twierdził on, że instytucje, nakładając granice na zestaw możliwych wyborów jednostek, sterują ludzkimi interakcjami, a tym samym strukturalizują procesy wymiany w sposób pozwalający nam ograniczyć niepewność związaną z tymi decyzjami (North 2011, Pietrzak 2019).

W kontekście rozważań roli instytucji w kształtowaniu relacji i procesów integracyjnych w łańcuchu żywnościowym, w badaniach wyłoniono trzy główne etapy przemian instytucjonalnych w Polsce, które różnią się od siebie zarówno charakterem, jak i czynnikami tych przemian. Pierwszy zidentyfikowany etap - początek transformacji (wczesne lata dziewięćdziesiąte) charakteryzował się burzliwymi zmianami politycznymi, które obejmowały m.in. liberalizację handlu, zaprzestanie systemowego wsparcia rynku i prywatyzację przedsiębiorstw państwowych. Po tym początkowym okresie, który zdominowany był głównie przez zmiany polityczne, rolę istotnego czynnika przemian instytucjonalnych i organizacyjnych (mniej więcej od połowy do końca lat 90-tych.) przejęły inicjatywy prywatne. Właśnie w tym okresie zagraniczni inwestorzy, upatrując szansę rozwoju na nowych rynkach zbytu, stali się ważnymi graczami w otoczeniu instytucjonalnym. Ostatni, trzeci okres przemian (mniej więcej od 2000 r.) był ponownie zdominowany przez zmiany w sferze politycznej, ze względu na dostosowania podjęte przez kraje Europy Środkowej do przystąpienia do Unii Europejskiej.

Przedstawiona praca jest jedną z nielicznych, które przedstawiają problem przemian w sposób zintegrowany, łączący ze sobą wszystkie wyodrębnione etapy oraz dane empiryczne dla zilustrowania tych procesów. W pracy tej, skupiono się na branży mleczarskiej w Polsce, która przeszła znaczącą restrukturyzację w okresie transformacji i integracji europejskiej. Analizując, jaki wpływ miały wyodrębnione trzy etapy przemian na łańcuch mleczarski, rynek mleka i funkcjonowanie gospodarstw, skupiono się na procesach integracji pionowej w łańcuchu żywnościowym oraz zmianach strukturalnych w sektorze rolnym. W badaniach wykorzystano dwie unikatowe próby polskich gospodarstw mlecznych, zbadanych na różnych etapach procesu przemian: 287 gospodarstwa badane w okresie 1995-2000 oraz 195

gospodarstw badanych w okresie 2001-2006. Badania empiryczne uzupełniono danymi wtórnymi i przeglądem literatury przedmiotu.

Jest to jedna z pierwszych w Polsce prac poruszająca temat restrukturyzacji w sektorze mleczarskim, w której przyjęto jednocześnie perspektywę powiązań pionowych i przemian strukturalnych w długim okresie (1989 – 2006).

Podsumowując najważniejsze wyniki przedstawione w omawianym opracowaniu można stwierdzić, że po początkowym rozpadzie (lub zmianie charakteru) relacji pomiędzy poszczególnymi ogniwami łańcucha dostaw na początku transformacji, pojawiły się nowe formy koordynacji pionowej - wprowadzone przez podmioty prywatne. W Polsce zaobserwowano znaczący wzrost zawieranych umów w transakcjach między firmami przetwórczymi a gospodarstwami rolnymi, ale także między przetwórstwem, hurtem i handlem detalicznym. Umowy z gospodarstwami nie obejmowały jedynie warunków wymiany, takich jak cena i ilość, ale także regulowały zasady wsparcia gospodarstw i stosowania zachęt do poprawy jakości oraz zwiększenia ilości dostarczanego do przetwórstwa surowca. Programy te stymulowały także włączanie rolników do nowoczesnych kanałów zbytu i zakładały powolne wygaszanie form tradycyjnych, takich jak punkty skupu. W rezultacie relacje pomiędzy rolnikiem a mleczarnią stały się bardziej bezpośrednie, a powiązania integracyjne - silniejsze. Okres akcesyjny ponownie kładł nacisk na zmiany instytucjonalne, prawne i polityczne. W okresie poprzedzającym przystąpienie do UE wprowadzono kilka polityk, które miały znaczący wpływ na sektor rolny. Nowe ramy instytucjonalne dodatkowo pogłębiły relacje pionowe w łańcuchu dostaw mleka. Rygorystyczne wymogi związane z jakością i przetwarzaniem surowca sprawiły, że wprowadzenie standardów prywatnych w poprzednim okresie przemian zostało teraz uzupełnione egzekwowaniem norm. W rezultacie wzmocniona została potrzeba silnych powiązań pionowych w celu spełnienia wyższych standardów produkcji i dokonania niezbędnych inwestycji w gospodarstwach.

Podsumowując, okres transformacji charakteryzował się niezwykle dynamicznymi zmianami, w łańcuchach żywnościowym. Prywatne inicjatywy, które zostały wprowadzone przez przetwórstwo i handel detaliczny w drugiej połowie lat 90-tych, stymulowały inwestycje na poziomie gospodarstw i zacieśnianie relacji pionowych w łańcuchu. Procesy te były kontynuowane w okresie akcesyjnym i dodatkowo stymulowane przez czynniki prawno-polityczne. Jednakże akcesja do UE wiązała się także z pewnymi barierami restrukturyzacji takimi jak chociażby system kwot mlecznych, powodujący ograniczenie możliwości rozwoju produkcji w najszybciej rozwijających się regionach mleczarskich w Polsce. Ponadto następowała kapitalizacja płatności bezpośrednich w cenach ziemi, co skutkowało wzrostem jej wartości rynkowej i zmniejszeniem dostępności gruntów rolnych. W konsekwencji ograniczony został potencjał wzrostowy gospodarstw, a co za tym idzie możliwości rozwoju sektora mleczarskiego.

2) Restrukturyzacja sektora mleczarskiego w Polsce - przyczyny i skutki. *Roczniki Nauk Rolniczych Seria G - Ekonomika Rolnictwa*, (2007). t. 94, z. 1, s. 95-108. (Pkt. MNiSW 14),

Drugi artykuł z cyklu, podobnie jak pierwszy poświęcony został zmianom w łańcuchu żywnościowym, czynnikiem determinującym te zmiany oraz ich implikacjom dla sytuacji rolników. W odróżnieniu jednak od pierwszego tekstu, który ukazuje przemiany w łańcuchu w kontekście uwarunkowań instytucjonalnych w różnych okresach rozwoju gospodarczego, w niniejszym artykule przyjęto perspektywę poszczególnych segmentów łańcucha żywnościowego. Postawiono trzy pytania badawcze: jakie zmiany zaszły w poszczególnych segmentach łańcucha żywnościowego (produkcji, przetwórstwie, hurtie i handlu detalicznym) w latach 1995-2006, jaki miały one wpływ na relacje pomiędzy tymi segmentami i jakie były czynniki tych zmian? W roku publikacji (2007) było to jedno z pierwszych w tak szerokich i głębokich opracowań dotyczących przemian w łańcuchu żywnościowym w Polsce, obejmujących cały łańcuch mleczarski w długim okresie czasu.

W badaniach wykorzystane zostały dane statystyczne oraz wyniki badań jakościowych przeprowadzonych w Polsce w 2006 roku. Badania obejmowały cały łańcuch żywnościowy. Wykonano w sumie 36 ustrukturyzowanych wywiadów pogłębionych z celowo dobranymi: ekspertami w branży (6), z przedstawicielami skupu i sprzedaży w przedsiębiorstwach przetwórstwa mleka (15), przedstawicielami handlu detalicznego (5) i hurtowego (4), związkami zawodowymi przetwórców, hurtowników i detalistów (5), oraz 5 grup fokusowych z rolnikami. Przedsiębiorstwa dobrane zostały celowo tak, aby reprezentowane były zarówno różne formy prawne, przedsiębiorstwa krajowe i z udziałem kapitału zagranicznego oraz przedsiębiorstwa o różnej wielkości (wg zasięgu sprzedaży detal i hurt, wg wielkości przerobu mleka - mleczarnie). Szczegółowa metodyka i dobór próby, a także szczegółowy opis wyników przedstawiono w monografii z projektu (por. pozycja 12 załącznik 3.).

Badania wykazały zmieniający się w czasie charakter relacji i integracji łańcucha żywnościowego na wszystkich jego szczeblach. W szczególności dotyczy to zmiany znaczenia poszczególnych kanałów sprzedaży mleka z gospodarstw, gdzie najważniejszym kanałem zbytu stał się odbiór mleka przez mleczarnię bezpośrednio z gospodarstwa, a punkty skupu oraz sprzedaż bezpośrednia zdecydowanie straciły na znaczeniu. Ważną obserwacją było także skracanie się łańcucha żywnościowego (np. duże mleczarnie szukały możliwości dostarczania swoich produktów bezpośrednio do super i hipermarketów), zmiana roli hurtu (rosnące znaczenie w obsłudze drobnych detalistów, malejące w obsłudze sieci super- i hipermarketów), restrukturyzacja w segmencie detalu (determinowana przez wejście sieci handlowych na rynek), ale także specjalizacja (obserwowana w różnych ogniwach łańcucha żywnościowego) oraz zacieśnianie powiązań pomiędzy poszczególnymi podmiotami (konsolidacja, kontrakty). W procesie restrukturyzacji łańcucha mleczarskiego, ważną rolę odgrywała relatywna wielkość podmiotów na rynku. Sieci wielkopowierzchniowe i hurtownicy poszukiwali dużych dostawców, aby ograniczyć koszty transportu i marketingu. To z kolei wywierało presję na przetwórców i pośrednio także na rolników. Wielkość miała także znaczenie w segmencie produkcji, gdzie mleczarnie poszukiwały dużych dostawców, aby ograniczyć koszty transakcyjne. Z kolei więksi

producenci osiągający korzyści z tytułu ekonomii skali i lepszej pozycji przetargowej, mogli uzyskiwać lepsze warunki sprzedaży.

Ważną obserwacją było także zjawisko przesuwania się siły przetargowej w kierunku dolnych ogniw łańcucha mleczarskiego. Z historycznego punktu widzenia dominującą pozycję w łańcuchu zawsze miało przetwórstwo. W latach dwutysięcznych jednak sytuacja ta ulegała stopniowym zmianom i miano najsilniejszego ogniwa w łańcuchu coraz częściej przypisywane jest wielkopowierzchniowym detalistom.

3) Determinants and Consequences of Participating in a Restructured Supply Chain: the Experience of the Dairy Sector in Poland. *Ekonomia Rynek, gospodarka, społeczeństwo*, (2014). nr 34, s. 23-46. Pkt. MNiSW 13.

Jak zaobserwowano w badaniach przedstawionych w artykule 1 i 2 niniejszego cyklu, charakter relacji pomiędzy poszczególnymi uczestnikami łańcucha żywnościowego uległ dynamicznym przeobrażeniom w ostatnim dwudziestolecu. Z teorii kosztów transakcyjnych wynika także, że charakter transakcji pomiędzy uczestnikami wymiany odgrywa istotną rolę w kształtowaniu efektywności wykorzystywania zasobów, a przez to efektów działalności gospodarczej. Rozwiązania stosowane w uregulowaniach wymiany pomiędzy partnerami w łańcuchu są dość dobrze rozpoznane, mniej jest jednak opracowań dotyczących efektów stosowania tych rozwiązań, szczególnie w rolnictwie. W trzecim artykule z przedstawionego cyklu podjęto próbę wypełnienia tej luki, stawiając dwa pytania badawcze: co decyduje o wyborze przez rolników danego sposobu sprzedaży produktów wytworzonych w gospodarstwie oraz jakie są skutki tego wyboru dla przychodów osiąganych w gospodarstwie. Udzielenie odpowiedzi na te pytania zyskuje na znaczeniu w świetle toczącej się debaty na temat wpływu restrukturyzacji łańcucha żywnościowego na wykluczanie małych gospodarstw z produkcji. Jest to szczególnie ważne w polskim rolnictwie, które charakteryzuje się wysokim udziałem drobnych producentów w ogólnej liczbie gospodarstw w kraju. Prezentowany tekst wnosi nowy kontekst do tych zagadnień, analizując je z perspektywy rolnictwa kraju po okresie transformacji.

W badaniach wyróżniono dwa główne sposoby sprzedaży mleka z gospodarstw - nowoczesny (mleczarnia odbiera mleko bezpośrednio z gospodarstwa) oraz tradycyjny (rolnik dostarcza mleko do punktu skupu/zlewni). W świetle teorii kosztów transakcyjnych oraz teorii agencji rozpoznano czynniki i efekty wyboru kanału sprzedaży przez rolników. W artykule wykorzystano dane pochodzące z 329 gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka, badanych w 2006 roku (z pytaniami retrospektywnymi od 2001 roku). Dane analizowano z wykorzystaniem modeli regresji probitowej, dwuetapowego modelu Heckmana oraz regresji OLS i 2SLS.

Podsumowując najważniejsze wnioski zauważono, że wybór nowoczesnego kanału dostaw wydaje się być uwarunkowany bardziej przez czynniki zewnętrzne niż wewnętrzne gospodarstwa. To nie kapitał ludzki, ani posiadane zasoby czynników produkcji, a raczej dostęp do kapitału zewnętrznego pozwala na konieczne dostosowania. Mleczarnie, umożliwiając dostęp do finansowania inwestycji (np. na zakup zbiornika chłodzącego splecanego mlekiem) oraz oferując rolnikom inne rodzaje wsparcia (np. szkolenia) silnie

oddziaływały na tempo restrukturyzacji produkcji w gospodarstwach i zacieśnienie relacji pionowych w łańcuchu żywnościowym. Działalność przetwórców mleka dostosowana została w Polsce do rozdrobnionej struktury produkcji zdominowanej przez małe i średnie gospodarstwa.

Zaobserwowano także, że producenci posiadający „na starcie” większe i bardziej wydajne stada oraz niezbędne wyposażenie do produkcji mleka częściej decydowali się na zmianę łańcucha sprzedaży z dostaw do punktu skupu na odbiór bezpośredni przez mleczarnię. Ponieważ głównym czynnikiem warunkującym dostosowanie się do wymagań mleczarni był dostęp do zewnętrznych funduszy, szanse gospodarstw drobnych (posiadających mniej niż 5 krów) na zmianę sposobu dostaw były bardzo małe. Dodatkowym ograniczeniem były także wysokie koszty transakcyjne mleczarni związane z transportem mleka z niewielkich gospodarstw.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że zmiana sposobu sprzedaży i zacieśnienie powiązań integracyjnych z mleczarnią wpłynęły korzystnie na sytuację finansową gospodarstw. Korzyści z przynależności do nowoczesnego kanału sprzedaży były widoczne bez względu na rozmiar stada posiadanego przez producentów, aczkolwiek były większe w gospodarstwach z większą skalą produkcji.

4) Farmers' self-reported bargaining power and price heterogeneity: evidence from the dairy supply chain. *British Food Journal*, (2017) Vol. 119 Issue: 8, s.1672-1686. DOI 10.1108/BFJ-11-2016-0570, Pkt. MNiSW 25, Lista A IF 1,289.

Zagadnienia dotyczące siły przetargowej i podziału rent pomiędzy kolejnymi etapami łańcucha żywnościowego zajmują znaczącą pozycję w literaturze dotyczącej integracji pionowej, transmisji cen czy też zarządzania w łańcuchu żywnościowym, jak i obecne są w debacie politycznej (Reardon i Timmer, 2007, Hingley i inn. 2015, McCorriston, 2002; Swinnen, 2007, Seremak-Bulge 2005, Szajner 2017). Produkcja rolna jest szeroko dyskutowana w kontekście braku równowagi siły przetargowej pomiędzy poszczególnymi ogniwami w łańcuchu żywnościowym oraz słabej pozycji rolników w stosunku do ich kontrahentów. Kwestie te poruszone zostały m in. w artykułach 2 i 3 niniejszego cyklu.

O ile istniejące badania zdecydowanie wzbogacają dostępną wiedzę na ten temat, to problem ten nie został jeszcze w pełni rozpoznany, m. in. ze względu na trudności pomiaru tego zjawiska w badaniach empirycznych. Jedną z ewidentnych słabości dotychczasowych badań jest to, że koncentrują się one zazwyczaj na relacjach bilateralnych dwóch segmentów łańcucha, np. na relacjach między rolnikiem a przetwórcą lub rolnikiem i detalistą. W konsekwencji pomijają fakt, że siła przetargowa danego agenta może być wynikiem jego pozycji wobec zarówno sektorów dolnego (*downstream*), jak i górnego ogniwa (*upstream*).

Drugą słabością dotychczas przeprowadzonych badań jest sposób pomiaru relacji siły i zależności w łańcuchu żywnościowym. Takie czynniki jak wielkość gospodarstwa (produkcji), odległość między gospodarstwem a kontrahentem, dostęp do pozarolniczych źródeł dochodów uznawane są za naturalne mierniki siły przetargowej rolników. Wydaje się jednak, że są one wysoce niedoskonałe. Co najważniejsze, mierniki te nie pozwalają

dostrzec, że pozycja rolników może wynikać również z innych, specyficznych czynników, takich jak podział praw własności, jakość produkcji, inwestycje w specyficzne aktywa i inne czynniki jakościowe np. kapitał relacyjny, długość współpracy, umiejętności negocjacyjnych lub względne wyniki danego gospodarstwa w porównaniu z wynikami innych rolników z sąsiedztwa (Swinnen, 2007, Sauer i in., 2012, Gorton i in., 2014).

W omawianym artykule podjęto próbę wyjścia naprzeciw tym wyzwaniom i wypełnienia istniejącej luki. W celu pogłębienia powszechnego rozumienia charakteru relacji siły w łańcuchu żywnościowym, zaproponowano ocenę pozycji rolników w łańcuchu uwzględniającą ich interakcje nie tylko z segmentem dolnego szczebla (*downstream*) czyli z przetwórstwem, ale także z segmentem górnego szczebla (*backward, upstream*) dostawców środków produkcji. Według wiedzy autorów, jest to pierwsza próba analizy siły przetargowej, które bierze pod uwagę perspektywę trzech ogniw łańcucha jednocześnie (dostawców środków produkcji, producentów rolnych i przetwórców).

Dodatkową wartością omawianej pracy jest też zaproponowanie metodyki pomiaru siły przetargowej rolników. Skorzystano tu z podejścia metodycznego opartego na teorii kosztów transakcyjnych, które zakłada, że siła przetargowa w relacjach z kontrahentami zależy od łatwości zmiany dostawcy/odbiorcy na innego i kosztów transakcyjnych wynikających z tej zmiany (Antras 2016). Zastosowana miara wykracza poza standardowe mierniki wskazywane w literaturze i opiera się na subiektywnie postrzeganej przez rolników sile, względem dostawców i odbiorców jednocześnie, wynikającej zarówno z czynników ilościowych i jakościowych kształtujących badane relacje.

W pracy przedstawiono także wpływ, mierzonej w nowy sposób, siły na ceny w relacjach rolników z zakładami przetwórczymi. Zakłada się bowiem, że silna pozycja w relacji z odbiorcą może być wykorzystywana dla uzyskania najkorzystniejszych warunków handlowych, z których jednym z najważniejszych parametrów dla rolników (jak wskazano w badaniach) jest cena. W konsekwencji można założyć, że ceny powinny dobrze odzwierciedlać relacje siły w łańcuchu żywnościowym.

Badania te przeprowadzono w 2014 roku na próbie 300 gospodarstw mlecznych dobranych pod względem struktury produkcji charakterystycznej dla woj. mazowieckiego, dostarczających mleko do 21 zakładów przetwórczych (39% spółdzielnie; 61% podmioty prywatne) i kupujących paszę od 85 dostawców (49% producenci pasz i 51% pośrednicy).

Wyniki badań wskazują, że pozycja rolników względem przetwórstwa i dostawców środków do produkcji może zostać wyrażona poprzez jedną zmienną mierzącą siłę w tych dwukierunkowych relacjach, jednocześnie. To z kolei jest zgodne z założeniem, że relacje dostawca-rolnik, oraz rolnik-przetwórca wpływają na siebie nawzajem. Rolnicy, którzy postrzegają siebie jako posiadających stosunkowo "silną pozycję" w łańcuchu żywnościowym, uzyskują wyższe ceny mleka sprzedawanego do przetwórstwa. Co ważne, wyniki te pozostają niezmiennie, gdy do modelu wprowadziliśmy inne zmienne reprezentujące potencjalne czynniki wpływające na ceny. Pokazuje to, że postrzegana przez rolników pozycja w łańcuchu żywnościowym może odzwierciedlać szereg innych, trudno mierzalnych czynników determinujących siłę przetargową rolników, poza tymi najczęściej spotykanymi w literaturze przedmiotu.

5) Farmers relations with input suppliers - some evidence from the dairy sector in Poland. *Więś i Rolnictwo*, 2016 nr 2, s. 159-172. Pkt. MNiSW 14.

W artykule piątym przedstawiono bliżej relacje rolników z dostawcami środków produkcji (*backward relationships*). Literatura przedmiotu w tym zakresie jest bardzo uboga (za wyjątkiem nielicznych opracowań, np. Kuijpers, Swinnen, 2016) i praktycznie zagadnienie to nie było badane w Polsce.

W artykule podjęto próbę rozpoznania charakteru relacji pomiędzy rolnikami, a dostawcami środków produkcji na przykładzie dostawców pasz. Pasza stanowi znaczną część całkowitych kosztów produkcji mleka, a branża paszowa, podobnie jak przetwórstwo, jest skoncentrowana. Hipotetycznie może to stawiać rolników w równie asymetrycznej pozycji względem dostawców, jak względem przetwórstwa. Jednakże, ponieważ to rolnik jest nabywcą paszy, i to on decyduje o wyborze dostawcy, relacje siły w tym przypadku mają nieco inny charakter niż w przypadku relacji rolników z przetwórstwem.

Rozróżniono i scharakteryzowano dwa najczęściej występujące kanały zaopatrzenia rolników w pasze, czego nie spotkano wcześniej w literaturze przedmiotu. Na podstawie badań ankietowych zrealizowanych w 2014 roku, na próbie 300 gospodarstw mlecznych (por. artykuł 4 cyklu), przeanalizowano opinie producentów mleka na temat ich współpracy z dostawcami pasz. Subiektywne oceny respondentów porównano z ich rzeczywistym postępowaniem.

Wyniki badań wskazują, że współpraca rolników z dostawcami pasz jest z reguły długoterminowa i stabilna. Zdecydowana większość respondentów postrzega swoje relacje z dostawcą pasz jako dobre lub bardzo dobre. Relacje między rolnikiem i dostawcą paszy mają zazwyczaj charakter nieformalny (ponad 90% rolników nie zawiera pisemnej umowy na dostawy). Jako najważniejsze cechy relacji rolnicy wymienili poziom cen i jakość oferowanych pasz. Zaobserwowano jednak istotne różnice dotyczące wybranych cech charakteryzujących gospodarstwo, otrzymywanych przez rolników rabatów oraz możliwości negocjacji cen w zależności od kanału dostaw pasz. Pomimo braku istotnych różnic w powierzchni gospodarstw, rolnicy, którzy kupują pasze bezpośrednio od producenta produkują mleko na znacznie większą skalę i otrzymują większy rabat od dostawcy paszy niż rolnicy zakupujący paszę u pośredników (sklepów paszowych oferujących pasze różnych producentów). Ta grupa rolników również częściej negocjuje ceny i częściej rozważa zmianę dostawców.

6) Farmers' bargaining power and input prices: What can we learn from self-reported assessments? *Social Science, Section Social Economics*, 2019 nr 8. (zaakceptowane 13.02.2019, w druku), IF 0,60.

Zagadnienia zaprezentowane w artykułach nr 4 (dwukierunkowy pomiar siły przetargowej rolników a relacje z przetwórstwem) oraz 5 (charakterystyka relacji rolników z dostawcami pasz) stanowią punkt wyjścia dla rozważań podjętych w kolejnym, szóstym artykule cyklu. Artykuł ten poświęcono ocenie pozycji rolników względem górnych segmentów łańcucha żywnościowego (dostawców środków produkcji). W badaniach skorzystano z podejścia

metodycznego opartego na teorii kosztów transakcyjnych, zastosowanego w artykule 4 niniejszego cyklu, dotyczącego unikalnego sposobu pomiaru siły w łańcuchu żywnościowym, które uwzględnia subiektywną ocenę pozycji rolników względem dostawców i odbiorców jednocześnie. Wzorem poprzedniego artykułu założono, że siła przetargowa w relacjach z kontrahentami zależy od łatwości zmiany dostawcy/odbiorcy na innego i kosztów transakcyjnych wynikających z tej zmiany (Antras 2016). Postanowiono więc sprawdzić, czy analogicznie do relacji z przetwórstwem (przedstawionych w artykule 4), konstruowana w ten sposób zmienna charakteryzująca pozycję rolników w łańcuchu żywnościowym, może wyjaśniać zmienność cen w relacjach rolników z dostawcami pasz.

Podobnie jak we wcześniejszych dwóch tekstach, analizy przeprowadzono na bazie danych zawierającej wyniki 300 gospodarstw mlecznych z woj. mazowieckiego ankietowanych w 2014 roku.

Analogicznie do wyników prezentowanych w artykule 4, również w relacjach z dostawcami pasz mierzona w ten sposób siła rolników w łańcuchu żywnościowym wydaje się być dobrym predyktorem cen uzyskiwanych w transakcjach z dostawcami pasz (tu - rabatów od sprzedawcy pasz). Rolnicy, którzy postrzegają siebie jako "silnych" w łańcuchu, otrzymują wyższe rabaty od dostawców niż rolnicy, którzy oceniają swoją pozycję jako słabą. Co ważne, wyniki te pozostają niezmiennie, gdy kontrolujemy wiele innych potencjalnych determinant cen. Wyniki sugerują zatem, że podobnie jak w przypadku relacji z przetwórstwem, subiektywna ocena pozycji, bazująca na łatwości zmiany dostawcy i odbiorcy może wnieść dodatkowy wkład do standardowych mierników oceny siły przetargowej rolników. Może ona wskazywać na istnienie trudno mierzalnych czynników, które kształtują pozycje rolników w łańcuchu. Przetestowanie tego podejścia metodycznego w innym kontekście geograficznym lub na innym typie produktu wydaje się być obiecującą linią dla przyszłych badań.

7) Are farmers trapped in the hold-up relationships with their contractors in the supply chain? The case of dairy farmers and feed suppliers. *Wiś i Rolnictwo* (2018), nr 4. 159-172. Pkt. MNiSW 14.

O ile problem funkcjonowania łańcucha żywnościowego jest dość często poruszany w literaturze ekonomicznej (szczególnie w ostatnich latach), to kwestia trwałości relacji między poszczególnymi segmentami, a szczególnie z perspektywy producentów rolnych, pozostaje rozpoznana w niewielkim stopniu, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i empirycznej, szczególnie w Polsce. Jak już wspomniano wcześniej produkcja rolna jest także szeroko dyskutowana w kontekście braku równowagi siły przetargowej pomiędzy poszczególnymi ogniwami w łańcuchu żywnościowym. Jak sugerują podejścia oparte na kosztach transakcyjnych i teorii praw własności, nierównowaga ta może m in. wynikać z tego, czy dana strona może w wiarygodny sposób zagrozić kontrahentom przejściem do alternatywnego partnera transakcji (te zagadnienia badano w pracach 4 i 6 niniejszego cyklu). W związku z tym siła przetargowa agenta wzrasta wraz z łatwością zmiany (substytucyjnością) dostawców środków produkcji, które musi zakupić oraz łatwością zmiany odbiorców, którzy zakupują wytwarzane przez niego produkty (Antras 2016).

Innymi słowy, im mniejsze koszty transakcyjne wynikające ze zmiany kontrahenta na innego, tym wyższa jest siła przetargowa partnera transakcji.

W artykule podjęto próbę wyjaśnienia, w świetle wspomnianych teorii, natury i przyczyn nierównowagi siły przetargowej, która może prowadzić do powstania relacji typu *hold-up* (zamknięcia) w sektorze rolnym. Aby zawęzić rozległy obszar analizy, dyskusję teoretyczną zilustrowano empirycznym przykładem relacji pionowych wstecz pomiędzy rolnikami a dostawcami środków produkcji (pasz). W artykule badano specyfikę długotrwałych i stabilnych relacji między rolnikami, a dostawcami pasz oraz to, czy można je częściowo wyjaśnić brakiem równowagi w sile przetargowej, powodującym uwięzienie (*hold-up*) rolników w specyficznych monopolistycznych relacjach z ich kontrahentami. W pracy omówiono także szereg aspektów teoretycznych wynikających z teorii kosztów transakcyjnych, w kontekście ich zastosowania w rolnictwie m. in. problem kosztów transakcyjnych, specyficzności aktywów i uwięzienia w relacji; problem *hold-up* vs. stopień integracji pionowej; "zakres" (ang. *range*) problemu *hold-up*; prawdopodobieństwo wystąpienia *hold-up* vs. relacje kontraktowe. Tego typu badania prowadzone w rolnictwie są niezwykle rzadkie i prezentowane jedynie w kilku pozycjach literatury przedmiotu (przytoczonych w tekście). Szczególnie badania dotyczące relacji rolników wstecz, w kierunku dostawców czynników produkcji, przyjmujące perspektywę teorii kosztów transakcyjnych, wg wiedzy autorki, nie były prowadzone.

Ogólnie rzecz biorąc, wyniki analizy nie potwierdzają przypuszczenia, że rolnicy odczuwają dużą nierównowagę w zakresie siły przetargowej w stosunku do swoich dostawców. Nie są oni także zamknięci w specyficznej monopolistycznej relacji typu *hold-up*. Pomimo braku pisemnej umowy między rolnikami a dostawcami, ich relacje oparte są na niepisanych, wzajemnie egzekwowanych warunkach. Strony transakcji z reguły respektują uzgodnione zasady i nie naruszają ich *ex-post*, aby korzystać z *quasi-rent* z tytułu efektu zamknięcia. Każda ze stron porównuje potencjalną korzyść z zerwania warunków współpracy, ze stratą wynikającą ze zmiany kontrahenta. W tym "zakresie" wyznaczonym przez sumę wartości zysków/strat obydwu stron kontraktu) oczekuje się dobrowolnego dostosowania warunków współpracy do cen rynkowych, bez zerwania relacji. Wartość tego "zakresu" może częściowo wyjaśniać, dlaczego, niezależnie od zmieniających się warunków rynkowych, rolnicy pozostają w stabilnych i długotrwałych relacjach z dostawcami pasz. W analizowanym przypadku podpisanie pisemnych umów dotyczących dostaw mogłoby zwiększyć koszty transakcyjne, ograniczyć swobodę zmiany dostawcy i zmniejszyć siłę przetargową rolnika w stosunku do producenta pasz poprzez dodanie dodatkowej współzależności.

8) Dairy farmers' business strategies in Central and Eastern Europe based on evidence from Lithuania, Poland and Slovenia. *Italian Journal of Animal Science* (2018), nr 17/3, s.755-766 DOI 10.1080/1828051X.2017.1422154 Pkt. MNiSW 25, Lista A **IF 0,99**.

Ostatnie dwie publikacje cyklu poruszają problem współpracy pionowej w łańcuchu żywnościowym w nieco szerszym kontekście - ścieżek rozwoju gospodarstw. Jak wykazano wcześniej w świetle rozważań Coase'a (1937) i Williamsona (1998), integracja pionowa jest

postrzegana jako kluczowe rozwiązanie w celu zmniejszenia negatywnych skutków niedoskonałości rynku i kosztów transakcji. Jednym ze źródeł tych kosztów i powiązanego z nimi ryzyka są: niedoskonała konkurencja, efekty zewnętrzne i asymetria informacji (Perry 2008), szczególnie obecne w sektorze rolnym. Kluczową kwestią, jeśli chodzi o koszty transakcyjne wg Williamsona, jest problem specyfiki aktywów. W przypadku gospodarstw rolnych, jak podkreślano w artykule 7 niniejszego cyklu, możemy mieć do czynienia m. in. ze specyfiką aktywów o charakterze fizycznym (*physical-asset specificity*), lokalizacji (*location specificity*) czy też specyficzność czasową (*temporal specificity*), szczególnie istotną ze względu na nietrwałość części produktów rolnych (np. mleko) i naturę procesów wzrostu zwierząt czy roślin, co za tym idzie zależność od terminowego odbioru. Tak więc, pionowe powiązania integracyjne w łańcuchu dostaw stanowią często jedną ze strategii rozwoju gospodarstw, ograniczającą negatywne skutki niedoskonałości rynku i są przejawem dostosowywania się producentów do dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia konkurencyjnego.

W artykule 8 przedstawiono wyniki badań dotyczące kierunków rozwoju gospodarstw rolnych ze szczególnym uwzględnieniem procesów integracyjnych przejawiających się w realizowanych i planowanych przez gospodarstwa strategiach. Na podstawie danych empirycznych testowano także model zależności, który określa na ile posiadane zasoby oraz cele rolników, a także postrzegane szanse i zagrożenia wynikające z szeroko rozumianego otoczenia rolnictwa wpływają na kierunki rozwoju gospodarstw, a następnie na wyniki ekonomiczne.

Badania te przeprowadzono w latach 2011-2013 w próbie 1028 wyspecjalizowanych gospodarstw mlecznych z 3 krajów: Polski (334), Słowenii (355) i Litwy (339).

W kontekście tematyki niniejszego cyklu badania te wskazują na kilka ważnych spostrzeżeń. Pomimo tego, że największa grupa badanych producentów mleka (42%) koncentruje swoją główną strategię rozwoju wokół dalszej specjalizacji i rozwoju w produkcji mleka, to znaczna część badanych (12%) deklaruje pogłębienie integracji w łańcuchu dostaw jako główny kierunek działań w nadchodzących latach. Co ciekawe, grupa ta była szczególnie liczna w Polsce (około 20%). Po drugie, rolnicy w Polsce zdecydowanie częściej niż w pozostałych badanych krajach deklarowali rozwój w kierunku pionowych powiązań integracyjnych, niż współpracy poziomej z innymi producentami. Może to mieć to związek m. in. ze znaczącą w Polsce rolą spółdzielni mleczarskich, oraz z wynikającym po części z historycznych uwarunkowań, brakiem zaufania do innych rolników. Zarówno w Słowenii jak i Litwie, ta relacja była odwrotna. Badania wskazują również, że bez względu na obraną ścieżkę rozwoju, ziemia i praca postrzegane były przez rolników we wszystkich krajach jako najtrudniej dostępne zasoby. Co ciekawe rolnicy w Polsce wskazywali na relatywnie łatwy, w porównaniu z innymi krajami, dostęp do kapitału jak również szeroko pojętej wiedzy i informacji. Innym ważnym wnioskiem z badań było to, że strategia pogłębiania integracji pionowej wpływała w największym stopniu (w porównaniu z innymi strategiami) na poprawę wyników ekonomicznych gospodarstw (co potwierdzają także badania powiązań integracyjnych prowadzenie w sektorze spożywczym m. in. przez Gołębiewskiego 2010 czy Jarzębowski 2013). Może to wskazywać na realizowanie przez rolników dodatkowych korzyści ze współpracy pionowej takich jak ograniczanie kosztów transakcyjnych czy

zmniejszenie asymetrii informacji. Jeżeli chodzi o implikacje metodyczne, badania przedstawione w omawianym artykule pozwoliły na zweryfikowanie i modyfikację testowanego pierwotnie modelu zależności pomiędzy wewnętrznymi i zewnętrznymi uwarunkowaniami produkcji, a realizowanymi ścieżkami rozwoju i wynikami ekonomicznymi.

9) Analysis of stakeholders' expectations for dairy sector development strategies from a Central-Eastern and Western European perspective. *German Journal of Agricultural Economics (AGRARWIRTSCHAFT)*, vol. 66 (2017), Nr 4., s. 265-280. Pkt. MNiSW 15, Lista A, **IF 0,61**.

Dynamiczne zmiany, które obserwowane są w otoczeniu rolnictwa i w samym rolnictwie wpływają na organizację całego łańcucha żywnościowego, w tym na zmiany pozycji przetargowej poszczególnych ogniw, jak i towarzyszące im procesy integracyjne (jak wykazano w artykule 1 i 2 niniejszego cyklu). Badania przedstawione w poprzednim, ósmym artykule wskazują na postrzeganie tych zagadnień przez samych producentów rolnych (tu: mleka). Jednakże, aby lepiej zrozumieć te zmiany oraz ich dalszy kierunek, ważnym jest uwzględnienie także innego punktu widzenia, a mianowicie perspektywy otoczenia instytucjonalnego rolnictwa. Tego typu badania są bardzo rzadkie w literaturze przedmiotu, a w przypadku sektora mleczarskiego praktycznie niespotykane. Dlatego głównym celem badań przedstawionych w ostatnim, dziewiątym artykule cyklu, było rozpoznanie opinii interesariuszy w sektorze rolnictwa na temat przyszłych strategii rozwoju gospodarstw mlecznych, dostępności zasobów, szans i zagrożeń, umiejętności rolników i przyszłych perspektyw rozwoju, w wybranych krajach. Badania przeprowadzono pod koniec 2015 oraz na początku 2016 roku. Zarówno pytania w kwestionariuszu, jaki i zastosowane podejście metodyczne (model zależności) były podobne do użytych w badaniach przeprowadzonych na próbie producentów mleka w 2011 roku (artykuł 8 cyklu) oraz później, w 2016 roku (badania w trakcie publikacji). Umożliwiło to kompleksowe spojrzenie na te problemy, zarówno z punktu widzenia uczestników jaki i obserwatorów/asystentów tych zmian. Szczególną uwagę w badaniach skupiono na roli pionowych i poziomych powiązań integracyjnych i strategiach współpracy gospodarstw.

Badania ankietowe przeprowadzono w Polsce, Słowenii, Litwie i Holandii w 8 grupach interesariuszy: dostawców środków produkcji, organizacji hodowców bydła, organizacji finansowych, stowarzyszeń rolników i związków przetwórców, ekspertów i doradców rolnych, oraz przedstawicieli ministerstw i NGO's. W sumie zebrano 161 ankiet (po około 40 z każdego kraju). Analizie poddano zarówno różnice pomiędzy badanymi krajami jak i grupami interesariuszy.

W nawiązaniu do rozważanej tematyki niniejszego cyklu, studia te wskazują na kilka ważnych obserwacji. Po pierwsze, podobnie do wyników badań prowadzonych wśród rolników (przedstawionych w artykule 8), strategie uwzględniające kooperację w łańcuchu żywnościowym wydają się być ważnym kierunkiem rozwoju gospodarstw, postrzeganym przez interesariuszy sektora we wszystkich badanych krajach. Co ciekawe, najwyżej ten kierunek rozwoju oceniają (w porównaniu do innych strategii, ale także w stosunku do

innych grup interesariuszy) organizacje rolników i przetwórstwa. Wskazuje to na dostrzeżenie znaczenia powiązań integracyjnych dla poprawy efektywności oraz funkcjonowania łańcucha żywnościowego, chociaż w niektórych krajach np. Słowenii i Polsce, obecny poziom integracji łańcucha wskazywany był jako słaba strona sektora.

Podobnie jak w poprzednich badaniach, interesariusze oceniają także dostępność poszczególnych czynników produkcji. Jako najtrudniej dostępne dla rolników oceniają ziemię i pracę, a jako najłatwiejsze do pozyskania - wiedzę. Ponownie, dostęp do kapitału jest lepiej oceniany w Polsce, niż w innych krajach. Znaczenie dostępu do finansowania zewnętrznego, jako jednego z głównych czynników rozwoju i włączania rolników do nowoczesnych kanałów sprzedaży potwierdzają także inne moje badania zaprezentowane w artykule 3 niniejszego cyklu. Co ciekawe, we wszystkich badanych krajach interesariusze dość nisko ocenili kompetencje i umiejętności rolników, szczególnie te w zakresie współpracy, zarządzania finansami gospodarstwa i innowacyjności.

5.4. Podsumowanie i implikacje (dla teorii i praktyki)

Przedstawiony cykl **proponuje wkład w badania nad procesami przemian instytucjonalnych (*institutional changes*) oraz nad sposobami organizacji transakcji (*governance structures*) w łańcuchu żywnościowym, z perspektywy sektora gospodarstw rolnych**. Podjęto w nim próbę weryfikacji wybranych teorii nowej ekonomii instytucjonalnej, przede wszystkim teorii kosztów transakcyjnych w odniesieniu do rolnictwa, a ściślej do sektora mleczarskiego. Jako ważny wkład można wskazać następujące wyniki badań.

W obszarze poznawczym

- Wyłonienie trzech głównych etapów przemian instytucjonalnych w rolnictwie w Polsce po 1989 roku, które różnią się od siebie zarówno naturą, jak i czynnikami tych zmian. Analizując, jaki wpływ miały wyodrębnione etapy przemian na łańcuch mleczarski, rynek mleka i funkcjonowanie gospodarstw, skupiono się na procesach integracji pionowej oraz zmianach strukturalnych w sektorze rolnym. Badania te były jednymi z pierwszych w Polsce, które omawiały tą tematykę w sektorze mleczarskim, z perspektywy powiązań pionowych i przemian strukturalnych, począwszy od 1989 aż do 2006 roku. **(Artykuł 1)**.
- Zidentyfikowanie zmian jakie zaszły w poszczególnych segmentach łańcucha żywnościowego (produkcji, przetwórstwie, hurtie i handlu detalicznym) w latach 1995-2006, uwarunkowań tych przemian oraz ich wpływu na relacje pomiędzy tymi segmentami. Ważną obserwacją jest np. skracanie się łańcucha żywnościowego, zmiana roli hurtu, restrukturyzacja w segmencie detalu, specjalizacja oraz zacieśnianie się powiązań pomiędzy poszczególnymi podmiotami. Istotnym spostrzeżeniem jest również przesuwanie się siły przetargowej z górnych, do dolnych segmentów łańcucha żywnościowego. **(Artykuł 2)**.
- Rozpoznanie czynników decydujących o pogłębieniu powiązań integracyjnych rolników z odbiorcami produktów oraz skutków tego wyboru dla wyników ekonomicznych gospodarstw. W świetle toczącej się debaty na temat wpływu restrukturyzacji łańcucha

żywnościowego na wykluczanie małych gospodarstw z produkcji, badania te mają zarówno znaczenie poznawcze, jak i implikacje praktyczne (dla kształtowania polityki przeciwdziałania wypadania mniejszych podmiotów z rynku). Badania tego problemu w gospodarstwach rolnych, z wykorzystaniem metod ilościowych, były prowadzone dotychczas głównie w krajach rozwijających się (np. Afryka, Indie). Prezentowane rozważania wnoszą nowy kontekst do tych zagadnień, analizując je z perspektywy rolnictwa kraju po okresie transformacji. **(Artykuł 3)**

- Potwierdzenie, w badaniach sektora gospodarstw rolnych, że pogłębianie współpracy pionowej w łańcuchu pozytywnie wpływa na wyniki ekonomiczne gospodarstw (takie badania były dotychczas prowadzone jedynie w dolnych ogniwach łańcucha żywnościowego). Może to wskazywać na osiąganie dodatkowych korzyści ze współpracy pionowej, takich jak ograniczanie kosztów transakcyjnych czy asymetrii informacji. **(Artykuł 3 oraz 8).**
- Pogłębienie rozumienia relacji siły i zależności w łańcuchu żywnościowym pomiędzy rolnikami a przetwórstwem oraz wyjaśnienie słabo rozpoznanych relacji pomiędzy rolnikami, a dostawcami środków produkcji. **(Artykuł 4, 5, 6, 7).**
- Rozpoznanie kierunków rozwoju gospodarstw na rynku mleka ze szczególnym uwzględnieniem procesów integracyjnych przejawiających się w realizowanych i planowanych przez gospodarstwa strategiach. **(Artykuł 8 i 9).**

W obszarze metodycznym

- Zaproponowanie nowej metody oceny pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym uwzględniającej ich interakcje nie tylko z segmentami dolnego szczebla (*downstream*), ale także górnego szczebla (*backward, upstream*). Jest to pierwsze takie podejście w literaturze, które bierze pod uwagę perspektywę trzech segmentów łańcucha jednocześnie i zakłada, że relacje dostawca-rolnik, oraz rolnik-przetwórca wpływają na siebie nawzajem. **(Artykuł 4 oraz 6).**
- Zastosowanie odmiennego, w stosunku do dotychczas używanych w badaniach, miernika siły przetargowej rolników, wynikającego z podejścia stosowanego w teorii kosztów transakcyjnych. Zastosowana miara opiera się na subiektywnie postrzeganej przez rolników sile wynikającej, zarówno z czynników ilościowych, jak i jakościowych badanych relacji. **(Artykuł 4 oraz 6).**
- Wyjaśnienie, w świetle teorii kosztów transakcyjnych, natury i przyczyn nierównowagi siły przetargowej w sektorze rolnym, która może prowadzić do powstania relacji typu *hold-up* (zamknięcia) pomiędzy kontrahentami. Ocena zakresu relacji rolnik-dostawca w świetle zaadaptowanego w pracy modelu Kleina (1996). Rozważenie szeregu aspektów teoretycznych wynikających z teorii kosztów transakcyjnych, w kontekście ich zastosowania w rolnictwie m. in. problemu kosztów transakcyjnych, specyfiki aktywów i uwięzienia w relacji; problemu *hold-up* i stopnia integracji pionowej oraz relacji kontraktowych. Tego typu badania w rolnictwie są niezwykle rzadkie i obecne jedynie w kilku pozycjach zagranicznej literatury przedmiotu. **(Artykuł 7).**

- Zweryfikowanie i modyfikacja modelu zależności pomiędzy (wewnętrznymi i zewnętrznymi) uwarunkowaniami produkcji, a realizowanymi ścieżkami rozwoju i wynikami ekonomicznymi gospodarstw (**Artykuł 8 i 9**).
- Zastosowanie do oceny (wewnętrznych i zewnętrznych) uwarunkowań produkcji oraz planowanych ścieżek rozwoju, jednocześnie perspektywy producentów rolnych oraz interesariuszy sektora, co pozwoliło na kompleksowe spojrzenie na badane zjawisko. Takie podejście zastosowano w **artykułach 1 i 2 oraz 8 i 9**, gdzie badano rolników, przedstawicieli wszystkich pozostałych segmentów łańcucha żywnościowego oraz otoczenia instytucjonalnego. Podejście to można uznać za "dobrą praktykę", którą należałoby stosować w podobnych badaniach.

Implikacje praktyczne

- Oprócz znaczenia naukowego moich badań, ich walorem praktycznym jest możliwość wykorzystania wynikających z nich wniosków do odpowiedniego kształtowania polityki sektorowej w zakresie usprawniania organizacji łańcucha żywnościowego. Polityka ta nabiera coraz większego znaczenia i jest podkreślana m. in. w nowej perspektywie Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku.
- Z badań wynikają też wskazania o dużym znaczeniu dla rozwoju rynku dotyczące ograniczonej dostępności czynników produkcji, szczególnie ziemi i pracy. Wyniki te stanowią rekomendację dla polityki sektorowej, do podjęcia działań w zakresie usprawniania i wspierania dostępu do tych czynników na terenach wiejskich.

Przedstawiony cykl jest próbą wzbogacenia teorii kosztów transakcyjnych o wnioski wynikające z badań empirycznych prowadzonych w rolnictwie i szerzej, w gospodarce żywnościowej. Do weryfikacji ogólnych teorii w odniesieniu do sektora rolnictwa zachęcał Williamson (2004), pisząc o teorii kosztów transakcyjnych: *"TCE to niedokończony projekt zarówno ogólnie, jak i w szczególności w odniesieniu do ekonomiki rolnictwa. (...) Zawsze satysfakcjonujące jest dostarczanie lepszych wyjaśnień dla zagadkowych zjawisk, szczególnie jeśli dane te zjawiska potwierdzają. Jestem przekonany, że ekonomiści rolni nie zawiodą"*.²

Z uwagi na to, że przedstawione w publikacjach badania prowadzone były głównie w łańcuchu mleczarskim, powstaje pytanie na ile przedstawione wnioski i implikacje, szczególnie w obszarze poznawczym, można uogólniać poza badane zbiorowości. Zaobserwowane wyniki, mogą wskazywać na prawidłowości i zależności charakterystyczne dla całej gospodarki żywnościowej. Wymaga to jednak ich potwierdzenia w ramach poszerzonych badań, obejmujących inne branże w sektorze rolnictwa.

---

² tekst oryginalny *"TCE is an unfinished project both in general and in respect to agricultural economics in particular.(...) It is always satisfying to provide better explanations for puzzling phenomena, especially if the data are corroborative. I am confident that agricultural economics will not disappoint"* (Williamson 2004).

6. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

6.1. Problematyka badawcza

Moje zainteresowania naukowe skupiają się przede wszystkim na trzech obszarach badawczych wskazanych w podrozdziale 4. (ogólna charakterystyka badań), pkt. 4.1 (zainteresowania naukowe). Wskazane obszary to:

Obszar A: problematyka *interwencji państwa w rolnictwie, a w szczególności zmiany i oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej w rolnictwie* - stanowi najdłużej (od 2001 roku) eksplorowany przeze mnie obszar badań. W tym obszarze można wyróżnić dwa kluczowe zagadnienia:

- a) oddziaływanie polityki rolnej na rolnictwo;
- b) rola polityki rolnej w generowaniu dóbr publicznych przez rolnictwo.

Obszar B: problematyka *przemian w łańcuchu żywnościowym w kontekście relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy poszczególnymi uczestnikami łańcucha z perspektywy gospodarstw rolnych* - **przedstawiona jako cykl publikacji** stanowiący wkład do nauki.

Obszar C: problematyka *ekonomicznych uwarunkowań kierunków rozwoju gospodarstw rolnych z perspektywy alokacji zasobów i roli instytucji w kształtowaniu decyzji podmiotów na rynku*.

Do analizy tych zagadnień wykorzystuję w dużej mierze podejścia nowej ekonomii instytucjonalnej oraz nowej ekonomii politycznej. Poniżej scharakteryzuję pokrótce każdy z nich.

Pierwszym obszarem badawczym - "A", któremu poświęciłam najdłuższy okres mojej działalności naukowej (włącznie z pracą doktorską) jest **zagadnienie interwencji państwa w rolnictwie, a w szczególności zmian i oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej**. W tym obszarze badań opublikowałam w sumie **30** publikacji naukowych. Są to pozycje zestawione w załączniku **3**, oznaczone "A" w kolumnie "obszar badań". Dodatkowo wiedzę z tego zakresu wykorzystywałam w **6** ekspertyzach i raportach z badań przedstawionych w załączniku 3, pozycje **73-78**.

Najważniejsze moje prace z obszaru **A**, zagadnienie **a) oddziaływanie polityki rolnej na rolnictwo**, stanowią następujące pozycje:

1. Scenariusze Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, (2018), nr 1(354), s. 9-38. Współautor: E. Majewski, Pkt. MNiSW **15**.
2. Nowy model funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej UE po roku 2020 - wyzwania dla Polski. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, (2018) nr 4 (357). s. 33-59. Współautor: Wąs A., Majewski E., Pkt. MNiSW **15**.
3. Policy Impact on Production Structure and Income Risk on Polish Dairy Farms. W: Sorrentino Alessandro, Henke Robert, Severini Simone (red). *The Common Agricultural Policy after the Fischler Reform; National Implementations, Impact*

Assessment and the Agenda for Future Reforms, ASHGATE August (2011), Tuscia, Italy, s. 183-195. Współautor: Wąs A., Pkt. MNiSW 5.

Najważniejsze moje prace z obszaru **A**, zagadnienie **b) rola polityki rolnej w generowaniu dóbr publicznych przez rolnictwo**, stanowią następujące pozycje:

4. Costs of compliance of pig farms in Poland and selected EU countries with the EU animal welfare and food safety legislation. W: Szymańska E. (red.). *Changes in the live pig market in different countries*. Wydawnictwo SGGW (2017), s. 68-82. ISBN 978-83-7583-747-6. Współautor: E. Majewski, Pkt. MNiSW 5.
5. Majewski E., Hamulczuk M., Malak-Rawlikowska A., Gębska M., Harvey D., (2012), *Cost-effectiveness assessment of improving animal welfare standards in the European Agriculture*, 28th International Conference of Agricultural Economists: the global bio-economy: refine convention center, Foz do Iguacu, Brazil, August 18-24, 2012, s. 1-22, Pkt. MNiSW 5.
6. Ocena finansowych skutków podnoszenia standardów dobrostanu trzody chlewnej w rolnictwie europejskim. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, (2012), T.99, z. 4 s. 89-104. Współautorzy: Gębska M., Majewski E., Rekiel A., Pkt. MNiSW 14.
7. Agricultural landscapes, ecosystem services and regional competitiveness—Assessing drivers and mechanisms in nine European case study areas. *Land Use Policy*, nr 76 (2018), s. 735–745. Współautorzy: Schaller L., Targetti S., Villanueva A. J., Kantelhardt J., Bossi Fedrigotti V., Arriaza M., Bal T., Giray F. H., Häfner K., Örmeci Kart Ç., Majewski E., Nikolov D., Paoli J Ch., Piorr A., Ungaro F., Verburg P., Zanten B., Zasada I., Viaggi D., Pkt. MNiSW 40, Lista A, JCR: IF 3,194.
8. A conceptual model to integrate the regional context in landscape policy, management and contribution to rural development: literature review and European case study evidence. *Geoforum*, nr 82 (2017), s. 1-12. Współautorzy: Zasada I., Häfner K., Schaller L., Zanten B., Lefebvre M., Nikolov D., Rodríguez-Entrena M., Manrique R., Verburg F., Zavalloni M., Delattre L., Piorr A., Kantelhardt J., Verburg P., Viaggi D., Pkt. MNiSW 40, Lista A, JCR: IF 2,566.

Jak wspomniano wyżej, obszar badawczy "A" dotyczy dwóch zagadnień, w tym zagadnienia **a) związanego z oddziaływaniem Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo**. Tematykę tą zapoczątkowałam badaniami w ramach rozprawy doktorskiej pt. *Ekonomiczne i organizacyjne skutki wprowadzenia systemu regulacji produkcji mleka w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce, na przykładzie systemu kwotowania produkcji mleka*. opublikowanej w formie monografii (poz. 13 w załączniku 3.) oraz przedstawiłam w kilku artykułach dotyczących m in. skutków liberalizacji zasad transferów kwot (poz. 35), wpływu realizacji programów transferów kwot na restrukturyzację produkcji i zmiany strukturalne w rolnictwie (poz. 38, 42, 56), wpływu kwotowania produkcji na ceny mleka (poz. 37, 39, 40, 41). Ze względu na fakt, że powiązane one były z pracą na poprzedni stopień, nie wymieniam ich na liście najważniejszych prac, wskazanych powyżej.

Jednymi z ważniejszych publikacji w obszarze badań "A" są wymienione powyżej artykuły nr 1 i 2. Ich wagę wiąże z tym, że stanowią one pewną syntezę przemyśleń i prowadzonych przeze mnie studiów w tym zakresie przez wiele lat. W pierwszej pracy *Scenariusze Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku* (zał. 3 poz. 14) , wraz z prof. E. Majewskim, przedstawiliśmy krytyczny przegląd ewolucji polityki rolnej oraz wskazaliśmy na możliwe scenariusze zmian Polityki Rolnej UE w nowej perspektywie budżetowej po 2020 roku. Zwróciliśmy też uwagę na pewne dylematy kształtowania WPR takie jak m in: przewidywany wzrost globalnego popytu na żywność, ograniczanie poziomu intensywności produkcji w UE, racjonalność poziomu i alokacji wsparcia, problem kapitalizacji subsydiów w cenach ziemi, konfliktujące cele WPR, zróżnicowane oczekiwania krajów członkowskich, czy konsekwencje Brexitu dla WPR w kolejnej perspektywie budżetowej. Na podstawie przeglądu literatury i własnych przemyśleń, przedstawiliśmy sześć możliwych scenariuszy rozwoju WPR po 2020 roku.

Drugi artykuł poświęcony został *nowemu modelowi funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej UE po roku 2020 oraz wyzwaniom dla Polski* (zał. 3 poz. 15). Jego celem było rozważenie kluczowych implikacji dla Polski wynikających z proponowanego po 2020 roku, nowego modelu funkcjonowania WPR oraz wskazanie najważniejszych „wyzwań” dla decydentów politycznych i całego sektora rolnictwa. W tym kontekście przeanalizowano ewolucję celów WPR od początku jej powstania, a także przedstawiono najważniejsze wyzwania, które wynikają z jej nowego kształtu. Stwierdzono, że podstawowym wyróżnikiem nowego modelu WPR, w porównaniu do dotychczas obowiązujących reguł można uznać to, że poszczególne kraje członkowskie mają duży zakres swobody w kształtowaniu krajowej polityki w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich, ale spoczywa na nich obowiązek określenia mierzalnych efektów, zachowując przy tym wspólnotowy charakter WPR. Kluczowym wyzwaniem staje się więc niełatwe zadanie obiektywnej identyfikacji potrzeb sektora rolnictwa i obszarów wiejskich w poszczególnych krajach, a następnie dobór wskaźników i instrumentów umożliwiających skuteczne osiągnięcie celów WPR.

Problem ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej w kierunku jej liberalizacji oraz skutków tych zmian przedstawiam także w artykule z dr. hab. A. Wąsem pt. *Policy Impact on Production Structure and Income Risk on Polish Dairy Farms* (pozycja 3 powyżej, oraz zał. 3 poz. 47), w którym z wykorzystaniem metod optymalizacyjnych (programowanie liniowe) i symulacyjnych (metoda Monte Carlo) rozpatrywaliśmy wpływ zmian w instrumentach WPR na rynku mleka (w 4 scenariuszach) na strukturę produkcji, poziom dochodów i ryzyka ekonomicznego gospodarstw mlecznych.

Kolejne artykuły w obszarze A, reprezentują zagadnienie b) **rola polityki rolnej w generowaniu dóbr publicznych przez rolnictwo**. Wpisują się one w dyskusję przedstawicieli ekonomii głównego nurtu, nowej ekonomii instytucjonalnej, ekonomii neoklasycznej czy ekonomii dobrobytu, dotyczącej tego w jakim stopniu polityka państwa (tu: Unii Europejskiej) powinna ingerować w uregulowania dotyczące rolnictwa oraz czy powinna chronić i wspierać generowanie dóbr publicznych w tym ważnym sektorze.

Szczególnie kwestia ochrony dóbr publicznych zdefiniowanych po raz pierwszy przez Samuelsona (1954) zyskuje ostatnio na znaczeniu i jest podstawą szerokiej dyskusji w ramach m in. ekonomii dobrobytu (m in. Cooper i in. 2009, Wilkin 2010, Brelik 2015). Jedną z moich prac, która porusza ten temat jest rozdział w monografii pt. *Costs of compliance of pig farms in Poland and selected EU countries with the EU animal welfare and food safety legislation*. (publikacja nr 4 powyżej oraz zał. 3 poz. 43), opracowany na podstawie ekspertyzy wykonanej na zlecenie Komisji Europejskiej (poz. 73 w załączniku 3), dotyczącej wpływu regulacji WPR z zakresu bezpieczeństwa żywności, ochrony środowiska oraz dobrostanu zwierząt na koszty produkcji w gospodarstwach trzodowych. Wykorzystując modele ekonomiczne *InterPIG* dla typowych gospodarstw trzodowych, potwierdzono znaczne różnice między badanymi państwami w zakresie skali, produktywności produkcji i efektów wprowadzonych w UE regulacji.

Podobne rozważania prezentują kolejne dwa teksty, **piąty i szósty** z wymienionych powyżej pt. *Cost-effectiveness assessment of improving animal welfare standards in the European Agriculture* (zał. 3 poz. 66) oraz *Ocena finansowych skutków podnoszenia standardów dobrostanu trzody chlewnej w rolnictwie europejskim* (zał. 3 poz. 26). Badania te podjęłam w ramach projektu ECONWELFARE (7 PR UE, por. tabela 2). Dotyczą one, wpływu potencjalnych zmian w regulacjach prawnych w zakresie ochrony dobrostanu zwierząt na koszty produkcji w gospodarstwach zwierzęcych (w chowie bydła, trzody i drobiu) oraz konkurencyjność tego sektora produkcji w UE. Skutki i zasadność interwencji w kwestii dobrostanu zwierząt poruszają także inne moje publikacje załączone w spisie publikacji (załącznik 3) w poz. 48 - na rynku mleka i produkcji bydła mięsnego, w poz. 27 - w hodowli drobiu, oraz poz. 29 i 30 - dobrostan w aspektach prawnych i społecznych. Tematyka ta została przedstawiona także w 4 raportach z badań - pozycje 74, 75, 77 i 78.

Ogólne wnioski płynące z tych badań dotyczą problemu czy i w jakim stopniu polityka państwa powinna zapewniać odpowiedni poziom generowania dóbr publicznych przez rolnictwo (tu: dobrostan zwierząt) przy wsparciu polityki rolnej. Uregulowania prawne dotyczące dobrostanu zwierząt, z jednej strony zapewniają pewne minimum w tym zakresie, nie są jednak wystarczające. Z drugiej strony, każda próba ich radykalizacji (podwyższenia) skutkuje znacznymi kosztami dostosowań oraz podwyższeniem kosztów produkcji, co osłabia konkurencyjność unijnego rolnictwa. Wydaje się zatem, że kompromis pomiędzy tymi sprzecznymi celami jest trudny do osiągnięcia. Jednakże, jak wskazują nasze opracowania, nie jest niemożliwy. Po pierwsze istnieje część działań na rzecz poprawy dobrostanu, które nie generują dodatkowych kosztów dla producentów. Po drugie społeczeństwa stają się coraz bardziej świadome tego problemu, a producenci, przetwórcy i sprzedawcy, zaczynają odpowiadać na związane z tym oczekiwania konsumentów w postaci inicjatyw i standardów prywatnych. Kompromis może zatem zostać osiągnięty poprzez odpowiednią harmonizację zakresu uregulowań prawnych dotyczących wszystkich producentów, pozwalający zapewnić generowanie środowiskowych dóbr publicznych na minimalnym poziomie, oraz wsparcia na rzecz powstawania dobrowolnych inicjatyw i standardów prywatnych chroniących te dobra w większym zakresie. Pozostaje jednak pytanie ile konsumenci będą mogli, i chcieli zapłacić za droższe produkty oraz na ile

wsparcie publiczne będzie wystarczające aby zrekompensować podwyższone koszty dostarczania tych dóbr przez rolnictwo.

Innymi pracami, które poruszają ww. tematykę są publikacje dotyczące relacji między "usługami świadczonymi przez krajobraz wiejski", działalnością gospodarczą (głównie rolniczą) i wspólną polityką rolną UE. Dwie, wg mnie najważniejsze z tych prac, wskazałam powyżej jako pozycję **7 i 8**. Badania nad rolą WPR we ochronie krajobrazów wiejskich podjęłam w ramach projektu CLAIM (7 PR UE, por. tabela 2) realizowanym przez międzynarodowe konsorcjum. Krajobraz rolniczy jest ważnym, środowiskowym dobrem publicznym, które podlega ochronie *per se*. Należy jednak uwzględnić to, że jest to zarazem krytyczny zasób dla niektórych sektorów gospodarki wiejskiej (np. turystyka). Może też być ogólnie czynnikiem rozwoju gospodarczego, wpływającym na obszarach wiejskich na dochody rolnicze, wzrost populacji i kreowanie miejsc pracy. Jednocześnie produkcja rolnicza i ogólnie działalność gospodarcza na terenach wiejskich oddziałują na krajobraz poprzez pozytywne, jak i negatywne efekty zewnętrzne. Z kolei, Wspólna Polityka Rolna (WPR) jest ważnym czynnikiem zarządzania krajobrazem, który nabiera coraz większego znaczenia, co ma swoje odzwierciedlenie w planowanej polityce po 2020 roku.

Syntezę rozważań nad mechanizmami kształtowania polityki dotyczącej krajobrazu przedstawiłam (wraz z współautorami w pracy pt. *A conceptual model to integrate the regional context in landscape policy, management and contribution to rural development* opublikowanym w prestiżowym czasopiśmie **Geoforum** (indeksowanym w **JCR, IF 2,6**). Drugą pracą z tego zakresu jest opublikowany w **Land Use Policy** (indeksowanym w **JCR, IF 3,2**) artykuł *Agricultural landscapes, ecosystem services and regional competitiveness—Assessing drivers and mechanisms in nine European case study areas*. Artykuły te (7 i 8) proponują model oceny mechanizmów i wzajemnych powiązań pomiędzy polityką rolną, krajobrazem i pełnionymi przez niego funkcjami ekosystemowymi, oraz wynikającymi z nich korzyściami społeczno-ekonomicznymi. Odpowiednie zarządzanie krajobrazem wiejskim wymaga działań w trzech obszarach: (1) kształtowanie elementów krajobrazu przez poszczególne gospodarstwa rolne; (2) zarządzanie strukturą krajobrazu oraz zintegrowanie gospodarstw rolnych w kompleksowe krajobrazy wiejskie na poziomie lokalnych instytucji; oraz (3) utrzymanie różnorodności krajobrazów wiejskich na poziomie europejskim, traktowanej jako globalne dobro publiczne. Skuteczna realizacja polityki zarządzania krajobrazem i waloryzacja efektów zewnętrznych (korzyści/usług) generowanych przez krajobraz wymaga uświadomienia sobie oddziaływania czynników zewnętrznych takich jak: kontekst regionalny, w tym warunki rolno-klimatyczne i społeczno-ekonomiczne, struktura gospodarstw rolnych, struktura władz lokalnych i wewnętrzne powiązania w regionie.

Pomimo iż prace te są współautorskie, to nakład pracy dla ich opracowania był znaczący ze strony każdego autora (kraju) i obejmował przeprowadzenie szerokich badań empirycznych i studiów analitycznych dla opracowania odpowiednich wniosków i implikacji metodycznych wynikających z tych badań. Wspólne przygotowanie tych tekstów trwało około 2 lat (z wyłączeniem okresu zbierania danych). Dodatkowo opracowano szereg raportów opublikowanych na stronie projektu CLAIM (załącznik 3, poz. 72) oraz kilka artykułów o węższym zakresie (np. dotyczącym Polski, np. załącznik 3, poz. **60, 63 i 64**).

Drugim obszarem badawczym - obszar "B", nad którym rozpoczęłam pracę w roku 2006 i kontynuuję do dziś, jest analiza **przemian w łańcuchu żywnościowym w kontekście relacji i powiązań integracyjnych pomiędzy jego uczestnikami z perspektywy sektora gospodarstw rolnych**. Najważniejsze prace z tego obszaru badawczego zostały wskazane jako cykl publikacji. W tym obszarze badań opracowałam w sumie **21 prac**. Są to pozycje zestawione w załączniku 3, oznaczone "B" w kolumnie "obszar badań". Do ważniejszych z nich można zaliczyć dwie monografie (poz. **11** i **12**, zał. 3) z projektu *RegoverningMarkets*, wydane przez Institute of International Development IIED w Londynie, pt. *Farm-level restructuring in Poland. Evidence from dairy sector* (2008) oraz *The Dairy Sector in Poland* (2007) dotyczące restrukturyzacji łańcucha żywnościowego w Polsce w okresie transformacji i integracji Europejskiej.

Trzecim obszarem badawczym - Obszar "C", poruszonym w moich pracach jest problematyka ekonomicznych uwarunkowań kierunków rozwoju gospodarstw rolnych z perspektywy alokacji zasobów i roli instytucji w kształtowaniu decyzji podmiotów na rynku. Badania w obszarze "C" podjęłam stosunkowo niedawno, w 2011 roku, W ramach tego zagadnienia opublikowałam w sumie **11** artykułów. Są to pozycje zestawione w załączniku 3, oznaczone nr "C" w kolumnie "obszar badań". Ważne publikacje z tego zakresu to:

1. Development paths of specialised dairy farms in Poland. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, (2013), T.15. Z 6., s.195-201., Liczba pkt. MNiSW **10**.
2. Entrepreneurship and Competencies of Dairy Farmers in Lithuania, Poland and Slovenia, *Transformations in Business & Economics*, (2018), Vol. 17, No 3 (45), s.42-59. Współautorzy: Lauwere de, C., Stalgiene, A., Klopčič, M., Kuipers, A., Liczba pkt. MNiSW **20**, Lista A. **JCR: IF 1,112**.
3. *Supporting farmers in making strategic choices: the method and implementation of Interactive Strategic Management in Lithuania, Poland and Slovenia*, (2013). Ljubljana : Tiskarna Littera Picta d.o.o., 2013 s. 97. Współautorzy: Beldman A., Stalgiene A., Kuipers A., Tomson N., De Lauwere C., Lanker D., Żekało M., Klopčić M. , Liczba pkt. MNiSW **20**.

Pierwsza publikacja dotyczy zmian w sektorze produkcji mleka oraz głównych kierunków i determinant rozwoju gospodarstw mlecznych w Polsce. Wyniki badania wskazują, na silną orientację pro-produkcyjną rolników i rozwój gospodarstw w kierunku zwiększenia specjalizacji i skali produkcji. Badania wykazały, że to nie cechy kapitału ludzkiego, a zasoby i charakterystyka gospodarstwa, różnicują rolników pod względem wyboru ścieżki rozwoju. Wybór ten związany był także z inwestycjami realizowanymi i planowanymi przez rolników. Inwestycje te były finansowane głównie z kapitału zewnętrznego, tj. kredytów bankowych i funduszy inwestycyjnych UE. Tak więc, podobnie jak wynika z poprzednich moich badań, dostęp do kapitału jest ważnym wyznacznikiem rozwoju gospodarstw. Druga, praca dotyczy zasobów ludzkich w rolnictwie. Analizie poddane zostały zależności

między poziomem kompetencji, a kierunkiem rozwoju gospodarstwa, przedsiębiorczością rolników, postrzeganiem przyszłości, szans i zagrożeń, postrzeganiem dostępności zasobów i informacji. Praca została opublikowana w czasopiśmie *Transformations in Business & Economics* (Lista A, 20 pkt. **IF 1,12**).

Niniejszy obszar badań stanowi także ważną bazę dla mojej działalności naukowo-wdrożeniowej. Na podstawie wyników projektu ISM PROJECT (por. tabela 5.) powstała monografia (wyżej wymieniona jako 3, a także w załączniku 3, poz. 10) dotycząca metodyki zarządzania strategicznego w gospodarstwach rolnych, efektów szkoleń z tego zakresu i wyników badań dotyczących kierunków rozwoju gospodarstw w trzech krajach - Polsce, Litwie i Słowenii. Książka ta wydana została w nakładzie ponad 2000 egzemplarzy w 4 językach - polskim, angielskim, litewskim i słoweńskim.

6.2. Kierowanie oraz udział w projektach naukowych

Prowadzone przeze mnie badania naukowe realizowane były w ramach międzynarodowych projektów badawczych. Po uzyskaniu stopnia doktora w 2005 roku uczestniczyłam w **17** międzynarodowych projektach badawczych i **6** dydaktycznych (szerzej opisane w załączniku 4) w tym finansowanych z: VI i VII Programu Ramowego UE, Horyzontu 2020, ERA NET, przetargów Komisji Europejskiej i innych programów regionalnych (Visegrad Fund, Baltic Sea Fund, Wageningen University Fund). Obecnie jestem wykonawcą w 4 projektach naukowych w tym 3 z programu H2020 i 1 ERA-NET (Strength2Food, EU Pig, SusPigSys oraz CONSOLE). W większości realizowanych projektów pełniłam *rolę głównego wykonawcy*, zaangażowanego w całym okresie trwania tych projektów. W latach 2011-2013 oraz 2015-2018 byłam także *głównym koordynatorem konsorcjum* w dwóch projektach ISM Project oraz ISM+Project w ramach programów Transferu Innowacji Programu Leonardo da Vinci oraz Partnerstw Strategicznych Erasmus Plus. W grantach tych zarządzałam konsorcjum odpowiednio, 7 partnerów z 4 krajów oraz 10 partnerów z 6 krajów.

Tabela 5. Naukowe projekty międzynarodowe, w których brałam udział w latach 2005-2018, po uzyskaniu stopnia doktora

Lp	Źródło finansowania/program	Tytuł projektu/ Koordynator i cel projektu/ Moja rola w projekcie
1	Regoverning Markets, International Institute for Environment and Development (IIED) - Global Project Okres realizacji: 2006– 2008	Tytuł: <i>Keys to Inclusion of Small-Scale Producers in Dynamic Markets – Dairy Sector in Poland</i> Koordynator główny: Bill Vorley, International Institute for Environment and Development (IIED), Londyn, Wielka Brytania. Projekt dotyczył restrukturyzacji sektora mleczarskiego i jej wpływu na sytuację producentów mleka. Celem projektu było przedstawienie rekomendacji dla polityki dotyczących włączania małych producentów do nowoczesnych kanałów sprzedaży. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
2	INCOME	Tytuł: <i>Design and economic impact of risk management tools for European</i>

	<p>STABILISATION, 6 Program Ramowy UE + Grant z MNiSW „SPUB”</p> <p>Okres realizacji: 2005–2008</p>	<p>agriculture</p> <p>Koordinator główny: Ruud Huirne, Wageningen University Wageningen University, Holandia.</p> <p>Jednym z celów projektu była ocena postrzegania ryzyka przez rolników oraz analiza stopnia percepcji dostępnych metod ograniczania ryzyka.</p> <p><i>Moja rola w projekcie: Wykonawca jednego z zadań - przygotowanie założeń do scenariuszy modeli sektora mlecznego</i></p>
3	<p>ECONWELFARE, 7 Program Ramowy UE + Grant z MNiSW „SPUB”</p> <p>Okres realizacji: 2008– 2011</p>	<p>Tytuł: <i>Good animal welfare in a socio-economic context: Project to promote insight on the impact for the animal, the production chain and society of upgrading animal welfare standards.</i></p> <p>Koordinator główny: Hans Spoolder, Animal Sciences Group Veehouderij B.V. (WUR-ASG) Holandia.</p> <p>W projekcie poddano analizie inicjatywy i standardy dobrostanu zwierząt (trzody chlewnej, bydła i drobiu) w różnych krajach europejskich. Przeprowadzono ocenę ekonomicznych skutków podwyższania norm dobrostanu zwierząt dla różnych ogniw łańcucha żywnościowego w tym gospodarstw rolnych.</p> <p><i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i></p>
4	<p>FEELS, Leonardo da Vinci, Partnership Project</p> <p>Okres realizacji: 2008– 2010</p>	<p>Tytuł: <i>FEELS – Food chain management – European experiences and local solutions.</i></p> <p>Koordinator główny: Prof Elena Horska, Faculty of Economics and Management, Slovak University of Agriculture in Nitra, Słowacja.</p> <p>Celem projektu było zgromadzenie i upowszechnienie międzynarodowych przykładów dobrych praktyk i rozwiązań w łańcuchu żywnościowym dotyczących m.in. budowania marki, tworzenia i rozwijania produktu, polityki jakości w łańcuchu żywnościowym, marketingu żywności, zarządzania kapitałem ludzkim oraz zarządzania strategicznego.</p> <p><i>Moja rola w projekcie: kierownik projektu w Polsce i główny wykonawca</i></p>
5	<p>CAP Dairy Evaluation Project, Contract DG-AGRI, EU</p> <p>Okres realizacji: 01.2011– 12.2011</p>	<p>Tytuł: <i>Evaluation of CAP measures applied to the dairy sector.</i></p> <p>Koordinator główny: Dr. Roel Jongeneel, LEI Wageningen, Holandia.</p> <p>Głównym celem projektu była ewaluacja wpływu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej na europejski rynek mleka w latach 2003-2010</p> <p><i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i></p>
6	<p>ISM PROJECT, Leonardo da Vinci TOI Transfer of Innovations Project.</p> <p>Okres realizacji: 2011–2013</p>	<p>Tytuł: <i>Interactive Strategic Management Methodology for improvement of agricultural entrepreneurship in Central-Eastern Europe.</i></p> <p>Koordinator główny: Agata Malak-Rawlikowska, SGGW, Polska.</p> <p>Projekt miał na celu dostosowanie, przetestowanie i ocenę metody Interactive Strategic Management (ISM) opracowanej przez Instytut LEI przy Uniwersytecie Rolniczym w Wageningen w Holandii, w trzech Państwach Członkowskich UE – Polsce, Litwie i Słowenii.</p> <p><i>Moja rola w projekcie: Koordynator konsorcjum i główny wykonawca (7 partnerów z 4 krajów)</i></p>
7	<p>Grant wewnętrzny Wageningen, Wageningen University Holandia</p> <p>Okres realizacji: 2011–2013</p>	<p>Tytuł: <i>Farm development paths and the role of interactive learning methods for improvement of agricultural entrepreneurship in the dairy sector in Eastern Europe</i></p> <p>Koordinator główny: Abele Kuipers Expertise Centre for Farm Management and Knowledge Transfer, Wageningen University, Holandia.</p> <p>Głównym celem projektu było rozpoznanie ścieżek i czynników rozwoju</p>

		gospodarstw mlecznych w Europie Centralnej i Wschodniej. <i>Moja rola w projekcie: kierownik projektu w Polsce i główny wykonawca</i>
8	CLAIM, 7 Program Ramowy UE + Grant z MNiSW „SPUB” Okres realizacji: 2012–2014	Tytuł: <i>Supporting the role of the Common agricultural policy in Landscape valorisation: Improving the knowledge base of the contribution of landscape Management to the rural economy.</i> Koordynator główny: Davide Viaggi, Alma Mater Studiorum- Universita Di Bologna, Włochy. Głównym celem projektu rozpoznanie roli krajobrazu jako dobra publicznego w kreowaniu wartości dodanej na terenach wiejskich. CLAIM zgłębiał relacje pomiędzy Wspólną Polityką Rolną, krajobrazem a gospodarką wiejską, oraz ocenił rolę krajobrazu we wspieraniu rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich oraz ich konkurencyjności. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
9	CRPA PIGS, Przetarg EU DG AGRI AGRI/2011/EVAL/08 – Okres realizacji: 2012–2013	Tytuł: <i>Assessing farmers' costs of compliance with EU legislation in the fields of environment, animal welfare and food safety.</i> Koordynator główny: Alberto Menghi, Centro Ricerche Produzioni Animali, Reggio Emilia, Włochy. Projekt dotyczył oceny wpływu wprowadzenia unormowań prawnych UE z zakresu ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt oraz bezpieczeństwa żywności na koszty produkcji rolnej. W SGGW wykonano analizę dotyczącą produkcji trzody chlewnej. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
10	COMPETE, 7 Ramowy Program UE, nr projektu: 312029 Okres realizacji: 2012–2015	Tytuł: <i>International comparisons of product supply chains in the agro-food sectors: determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets.</i> Koordynator główny: Prof. Heinrich Hockmann, Leibnitz Institut fuer Agrarentwicklung in Mittel und Osteuropa, Halle, Germany Głównym celem projektu była ocena determinant konkurencyjności i sprawności funkcjonowania europejskich i światowych łańcuchów żywnościowych. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
11	CBSS BALTIC, CBSS Council of the Baltic Sea States. Umowa nr CBSSSF/SC 042015/2 Okres realizacji: 2015-2017	Tytuł: <i>Environmentally Smart Agriculture in the Baltic Sea Region.</i> Koordynator główny: Prof Kulli Kogestar, Estonian University of Life Sciences, Estonia Głównym celem projektu była ocena rozwoju rolnictwa w krajach nadbałtyckich (Polsce, Rosji, Estonii i Szwecji) w kontekście wdrażania praktyk przyjaznych środowisku naturalnemu. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
12	BIO-Energy farm2, Intelligent Energy – Europe (IEE) Contract Number: IEE/13/683/SI2.675767 Okres realizacji: 2014-2017	Tytuł: <i>Manure, the sustainable fuel for the farm</i> Koordynator główny: Cornelissen Consulting Services B.V. Holandia. Projekt dotyczy możliwości rozwoju sektora mikrobiogazowni rolniczych zasilanych obornikiem i gnojowicą z gospodarstw rolnych w Polsce, Belgii, Niemczech, Holandii i Włoszech. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
13	ISM+ Project, Key Action 2 Strategic Partnerships Erasmus+2015-1- PL01-KA202-016871	Tytuł: <i>Entrepreneurship with vision - Methods and Tools for Managerial Capacity Building of Agricultural Producers in Central and Eastern Europe</i> Koordynator główny konsorcjum: Agata Malak-Rawlikowska, SGGW, Polska Projekt jest kontynuacją projektu ISM realizowanego w latach 2011-2013.

	Okres realizacji: 2015-2018	Głównym celem projektu ISM+ jest rozpoznanie ścieżek i czynników rozwoju gospodarstw mlecznych w Europie Centralnej oraz rozpowszechnienie idei myślenia strategicznego w rolnictwie i wprowadzenie innowacyjnych narzędzi wspierających doradców rolniczych i rolników w procesie formułowania strategii gospodarstw wolnych. Projekt oparty jest na metodzie i narzędziu – Interactive Strategic Management (ISM). <i>Moja rola w projekcie: Koordynator główny konsorcjum (10 partnerów z 6 krajów)</i>
14	STRENGTH2FOOD , Horison 2020, Research &Innovation Action Okres realizacji: 2016-2021	Tytuł: <i>Strength2Food – Strengthening European Food Chain Sustainability by Quality and Procurement Policy.</i> Koordynator główny: Matthew Gorton, University NewCastle, Wielka Brytania. Projekt ma na celu poprawę funkcjonowania europejskich systemów jakości żywności (FQS), zamówień publicznych na dostawy żywności (PSFP) oraz stymulowanie rozwoju krótkich łańcuchów dostaw (SFSC). Konsorcjum składa się z 30 partnerów reprezentujących Unię Europejską i cztery kraje spoza UE. W projekcie podjęto pierwszą w historii próbę przeprowadzenia badań ilościowych trwałości (<i>sustanability</i>) ekonomicznej, środowiskowej i społecznej systemów jakości, procedur zamówień publicznych oraz krótkich łańcuchów dostaw żywności. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
15	SusPIGSys , ERA NET SusAn Okres realizacji: 2017-2020	Tytuł: <i>Sustainable pig production systems. Systemy zrównoważonej produkcji trzody chlewnej</i> Koordynator główny: Friedrich-Loeffler-Institut, Germany. Projekt SusPigSys obejmuje zintegrowaną analizę trwałości (<i>sustanability</i>) gospodarstw produkujących trzodę chlewną w różnych systemach chowu w 6 krajach, oraz narzędzie, które pomoże hodowcom trzody chlewnej ocenić i poprawić trwałość ekonomiczną, środowiskową i społeczną produkcji (np. w kwestii zdrowia zwierząt i ich dobrostanu). <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
16	EU PiG , Horison 2020 Coordination & Support Action, umowa 727933 Okres realizacji: 2016-2021	Tytuł: <i>Innovative pig production systems in European Union. Innowacyjna produkcja trzody chlewnej w UE</i> Koordynator główny: The Agriculture and Horticulture Development Board; (AHDB); Wielka Brytania. Projekt ma na celu podniesienie konkurencyjności europejskiego sektora trzody chlewnej poprzez dostarczenie wiedzy rolnikom zajmującym się chowem i hodowlą trzody chlewnej o wypróbowanych innowacyjnych praktykach wdrożonych przez innych producentów w całej Europie. Objęte badaniami zostały cztery główne obszary: zarządzanie zdrowiem, precyzyjna produkcja, dobrostan zwierząt, jakość mięsa. EU PiG realizuje 19 organizacji partnerskich z 13 w państwach członkowskich tym grupy producentów trzody chlewnej, naukowców i doradców. SGGW wykonuje analizę ekonomiczną wybranych innowacyjnych inicjatyw. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
17	CONSOLE , Horizon 2020, Research &Innovation Action Okres realizacji: 2019-2022	Tytuł: <i>Contract Solutions for Effective and lasting delivery of agri-environmental-climate public goods by EU agriculture and forestry</i> Koordynator główny: Davide Viaggi, Alma Mater Studiorum- Universita Di Bologna, Włochy. Celem projektu jest zwiększenie innowacyjności w zakresie trwałego dostarczania rolno-środowiskowych dóbr publicznych przez rolnictwo i leśnictwo w UE. Projekt zakłada kompleksową analizę 52 studiów przypadków w 13 państwach (przez 24 partnerów projektu). W oparciu o te doświadczenia opracowane zostaną rozwiązania kontraktowe dla dostarczania dóbr

	publicznych przez rolnictwo. <i>Moja rola w projekcie: główny wykonawca</i>
--	--

Zródło: opracowanie własne

Poza realizacją wyżej wymienionych projektów naukowych, w okresie objętym oceną uczestniczyłam w **19** konsorcjach aplikujących o projekty naukowe (w tym z programu Horyzont 2020, VII PR UE, Przetargi Komisji i DG Agri, DG Sanco, oraz 4 granty krajowe NCN), które niestety nie uzyskały finansowania. Przygotowanie wniosków wymagało ogromnych nakładów pracy ale wzbogaciło mnie o niezwykle doświadczenie pracy w międzynarodowych zespołach badawczych oraz przygotowania koncepcji szeroko-zakrojonych badań.

6.3. Wygłoszone referaty na międzynarodowych lub krajowych konferencjach naukowych po uzyskaniu stopnia doktora (2005-2018) (szczegółowy wykaz w załączniku 3 pkt. II/I.)

W mojej pracy zawodowej po doktoracie w latach 2005-2018 zaprezentowałam w sumie ponad **55** referatów naukowych, w tym **34** za granicą i **21** w Polsce. W sumie **44** referaty wygłosiłam w j. angielskim na konferencjach o charakterze międzynarodowym (w Polsce i innych krajach). Do ważnych zagranicznych wystąpień zaliczam referaty wygłoszone podczas kongresów i konferencji *Europejskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych* (EAAE) - 10 wystąpień oraz podczas kongresów *European Association of Animal Production* (EAAP) - 2 oraz *International Farm Management Association* - 3. W Polsce natomiast wygłaszałam referaty m in. podczas kongresów *Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* (SERiA), czy też konferencji *Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej* (IERiGŻ). Wśród wszystkich wygłoszonych referatów dziewięć wystąpień miało charakter plenarny. Wielokrotnie także uczestniczyłam w komitetach naukowych konferencji jaki w przewodniczeniu sesjom.

Szczegółowy wykaz przedstawiłam w załączniku 3 pkt. **II/I.**

6.4. Nagrody i wyróżnienia (szczegółowo opisane w załączniku 3 pkt. II/H.)

W trakcie mojej pracy naukowo-dydaktycznej od 2005 roku otrzymałam łącznie **7** nagród JM Rektora SGGW, w tym **4 indywidualne za osiągnięcia naukowe** w 2006, 2009, 2016 oraz 2018 roku i **3** za działalność organizacyjną (2008, 2012, 2017).

W 2016 roku otrzymałam także **Brazowy Medal za Długoletnią Służbę**. W grudniu 2018 roku byłam nominowana przez Radę Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW do odznaczenia Brazowym Krzyżem Zasługi.

We wszystkich okresowych ocenach nauczycieli akademickich, w których brałam udział (łącznie **4**) uzyskałam **oceny wyróżniające za działalność naukową**. W roku 2015 otrzymałam Dyplom Uznania JM Rektora za wyróżniające wyniki okresowej oceny

nauczycieli akademickich w zakresie działalności naukowej, dydaktycznej oraz organizacyjnej w latach 2013-2014 oraz wyróżnienie za najlepsze osiągnięcia naukowe.

Otrzymałam także **międzynarodową nagrodę (2017)** – Certificate of Appreciation z Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy za rozwój współpracy naukowej pomiędzy Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego a National University of Life and Environmental Sciences w Kijowie, Ukraina.

W 2011 roku otrzymałam **wyróżnienie** w konkursie na **Najlepszy Projekt** Programu „Life Long learning” w kategorii Projekty Instytucjonalne w 2011 dla projektu LDV FEELS, pod moją Koordynacją.

Szczegółowy wykaz nagród i wyróżnień przedstawiłam w załączniku 3 pkt. II/H).

6.5. Pozostała działalność naukowa - członkostwo, opieka doktorantami, recenzje i in. (szczegółowo opisane w załączniku nr 3, pkt. III/ H; K; P)

Do najważniejszych moich nominacji na członka ważnych instytucji w środowisku naukowym zaliczam wybór mojej osoby do **Zarządu International Farm Management Association IFMA** jako przedstawiciela **Council Member - Central Europe**. IFMA to jedna z najstarszych światowych organizacji zajmujących się rolnictwem (pierwszy kongres IFMA odbył się w 1971 roku). Jej zarząd składa się z 13 przedstawicieli reprezentujących wszystkie kontynenty świata za wyjątkiem Azji.

Drugą ważną dla mnie nominacją był wybór na **członka Executive Committee – Visegrad University Association** (kadencja 2015-2020), które w 2018 roku zrzeszało 58 Instytucji naukowych z 22 krajów.

Jestem także regularnym członkiem **Europejskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych (EAAE)** oraz **Światowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych (ICAE)**, i aktywnie uczestniczę w organizowanych przez te stowarzyszenia wydarzeniach - kongresach, seminariach i innych. W kraju jestem członkiem **Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu SERiA**. Szczegółowy wykaz znajduje się w załączaniu 3, pkt. **III/ H**.

Byłam promotorem pomocniczym w **2 przewodach doktorskich** na Wydziale Nauk Ekonomicznych SGGW:

- dr Tomasza Pajewskiego pt. *Ekonomiczne instrumenty ograniczania negatywnych efektów zewnętrznych w rolnictwie na przykładzie programu rolnośrodowiskowego*, promotor pracy Prof dr hab. Barbara Gołębiowska, obrona odbyła się w X. 2018 - praca nagrodzona wyróżnieniem Rady Wydziału.

- mgr Sylwii Małazewskiej pt. *Determinanty wartości dóbr publicznych generowanych przez rolnictwo*, promotor pracy dr hab. Adam Wąs, praca została przyjęta przez Radę Wydziału w Styczniu 2019 roku. Obecnie jest w trakcie recenzji. Obrona przewidziana w 2019 roku.

Ważnym aspektem mojej pracy naukowej są **recenzje prac badawczych**. Po 2005 roku recenzowałam artykuły **dla 12 czasopism zagranicznych** (w tym 9 posiadających Impact Factor) oraz **dla 7 czasopism polskich**. Wykonałam w sumie ponad 50 recenzji. Byłam także recenzentem grantu Narodowego Centrum Nauki. Szczegółowy wykaz wykonanych recenzji znajduje się w załączniku 3, pkt. **III/ P**.

W **załączniku 3** przedstawiłam także inną moją działalność w obszarach:

- a) uczestnictwo w programach europejskich i innych programach międzynarodowych i krajowych pkt. **III/A**.
- b) funkcje pełnione w SGGW pkt. **III/Q**.,
- c) udział w konsorcjach i sieciach badawczych pkt. **III/E**.,
- d) kierowanie projektami pkt. **II/G**.
- e) odbyte staże pkt. **II/L**,
- f) wykonane ekspertyzy i udział w zespołach eksperckich pkt. **III/M**
- g) osiągnięcia dydaktyczne pkt. **III/I**.

Bibliografia

- Antras, P. (2016). *Global Production. Firms, contracts and trade structure*. Princeton University Press: Princeton.
- Arrow, K. J. (1969). The organization of economic activity: issues pertinent to the choice of market versus non-market allocations, (w). *The analysis and evaluation of public expenditures: the PPB system; a compendium of papers submitted to the Subcommittee on Economy in Government of the Joint Economic Committee, Congress of the United States, 1, Washington, D.C.: Government Printing Office, s. 47–64.*
- Brelik A., (2015). *Dobra publiczne na obszarach wiejskich jako czynnik rozwoju działalności agroturystycznej na Pomorzu Zachodnim*, WN PWN.
- Briones R.M. (2015). Small farmers in high-value chains: Binding or relaxing constraints to inclusive growth? *World Development*, 72, 43–52.
- Chabuz, W., Litwinczuk Z, Teter W., Stanek P. i A. Brodziak. (2012). Pokrycie potrzeb pokarmowych i koszty produkcji mleka w gospodarstwach o różnych systemach żywienia krów. *Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego*, 8 (2), 27–39.
- Chorób R. (2017). Powiązania integracyjne rolnictwa z przemysłem spożywczym na Podkarpaciu. *Wiadomości Statystyczne*, 6(673), 73–88.
- Coase R.H. (1937). The nature of the firm. *Economica*, 4 (16), 386–405.
- Cooper T., Hart K., Baldock D., (2009). *Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union*, IEEP, s.1-396.
- Csaki C., Forgacs C. (2007). Restructuring market relations in food and agriculture of Central Eastern Europe: Impacts upon small farmers. W: Swinnen J.F.M. (red.), *Global Supply Chains, (s. 209–227). Standards and the Poor*. Oxon: CABI.
- Czyżewski A., Kułyk P. (2013). Kwestia rolna w teorii wyboru publicznego. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 100(3), 7–17.
- Czyżewski A., Kułyk P. (2015). Współczesne ujęcie kwestii rolnej a poglądy Aleksandra Czajanowa i Władysława Grabskiego. *Ekonomista*, 5, 595–623.
- Czyżewski B. (2017). *Kierat Rynkowy w europejskim rolnictwie*. PWN.
- Czyżewski A. i Matuszczak A. (2011). Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów. *Zeszyty naukowe SGGW Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 90, s. 5-18.
- Dries L., Germenij E., Noev N., Swinnen J. (2009). Farmers, vertical coordination, and the restructuring of dairy supply chains in Central and Eastern Europe. *World Development*, 37(11), 1742–1758. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2008.08.029>.
- Dries L., Swinnen J.F.M. (2004). Foreign direct investments, vertical integration and local suppliers: Evidence from the Polish dairy sector. *World Development*, 32(9), 1525–1544. doi: 10.1016/j.worlddev.2004.05.004.
- Dries L., Falkowski J., Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D. (2011). Public policies and private initiatives in transition: Evidence from the Polish dairy sector. *Post-Communist Economies*, 23(2), 219–236.
- Falkowski J. (2015). Resilience of farmer-processor relationships to adverse shocks: The case of dairy sector in Poland. *British Food Journal*, 117(10), 2465–2483.
- Francesconi G.N., Heerink N., D’Haese M. (2010). Evolution and challenges of dairy supply chains: Evidence from supermarkets, industries and consumers in Ethiopia. *Food Policy*, 35, 60–68. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2009.06.003>.
- Gołębiewski J. (2010). *Efektywność systemów marketingowych w gospodarce żywnościowej*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Gorton M., Angell R., Dries L., Urutyan V., Jackson E., White J. (2014). Power, buyer trustworthiness and supplier performance: Evidence from the Armenian dairy sector. *Industrial Marketing Management*, 50, 69–77. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2015.05.024>.

- Gorton, M. and White, J. (2007), "Transformation and contracting in the supply chains of the former Soviet Union", in Swinnen, J.F.M., (Ed.), *Global Supply Chains Standards and The Poor: How the Globalisation of Food System and the Standards Affects Rural Development and Poverty*, CABI, Wallingford, pp. 175–187.
- Gow H.R., Swinnen J.F.M. (2001). Private enforcement capital and contract enforcement in transitional economies. *American Journal of Agricultural Economics*, 83, 686–690.
- Gow H.R., Swinnen J.F.M. (2002). Investment, and contract hold-ups in transition: Evidence from Hungary. Paper prepared for presentation at the X EAAE Congress Exploring Diversity in the European Agri -Food System, Zaragoza (Spain), 28th-31st August 2002, 1–16.
- Hingley, M.K., Angell, R. and Lindgreen, A. (2015). The current situation and future conceptualization of power in industrial markets, *Industrial Marketing Management*, Vol. 48, pp. 226–230.
- Jarzębowski S. (2013). Integracja łańcucha dostaw jako element kształtowania efektywności sektora przetwórstwa rolno-spożywczego. *Treatises and Monographs*, 422. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.
- Klein B. (1996). Why hold-ups occur: The self-enforcing range of contractual relationships. *Economic Inquiry*, 34, 444–463.
- Kruger A., Schaff, M. i A. Valdes, (1988). Agricultural Incentives in Developing Countries: Measuring the Effects of Sectoral and Economy - wide Policies. *World Bank Economic Review* 2/1988, s. 255-271.
- Kuijpers R., Swinnen J. (2016). Value chains and technology transfer to agriculture in developing and emerging economies. Paper presented at the 2016 Allied Social Sciences Association (ASSA) Annual Meeting, San Francisco, CA, January 3rd-5th, 2016, 6.
- Lazzarini S., Chaddad F., Cook M. (2001). Integrating supply chain and network analysis: the study of net chains. *Journal on Chain and Network Science*, 1 (1), s. 7–22.
- Majewski E., Malak-Rawlikowska A. (2018), Scenariusze Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1(354), s. 9-38.
- Masten S.E. (2000). Transaction-cost economics and the organization of agricultural transactions. *Industrial Organization*, 9, 173–195.
- McCorriston, S. (2002), Why should imperfect competition matter to agricultural economists?, *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 29(3), pp. 349–371.
- Milczarek-Andrzejewska D. (2014). *Zagadnienie siły w ekonomii: Na przykładzie sektora rolno-spożywczego*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- North D. C. (2011). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Parzonko A. (2013). *Globalne i lokalne uwarunkowania rozwoju produkcji mleka*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.
- Perry M.K. (2008). Vertical integration: Determinants and effects. W: Schmalensee R., Willig R. (red.), *Handbook of Industrial Organization*, 1, (s. 185–250), *Handbooks in Economics*, 10. Amsterdam: North Holland.
- Pietrzak M. (2006). *Efektywność finansowa spółdzielni mleczarskich: Koncepcja oceny*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.
- Pietrzak M. (2019). *Spółdzielnie rolników jako fenomen ekonomiczny (maszynopis)*. Warszawa: CeDeWu.
- Piwoń A. (2013). Rynek pasz przemysłowych w Polsce w latach 2005-2011. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3(29), 111–119.
- Reardon, T. and Timmer, C.P. (2007). Transformation of markets for agricultural output in developing countries since 1950: how have things changed?, in Evenson, R., Pingali, P., Shulz, T.P., (red.), *Handbook of Agricultural Economics: Agricultural Development*, Vol. 3, Elsevier, pp. 2807–2855.
- Rembisz W., Stańko S. (2007). *Interwencjonizm państwowy w rolnictwie*. W: Rembisz W., Idzik M. (red), *Rynek rolny w ujęciu funkcjonalnym*, (s. 141–169). Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Wydawnictwo Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB.

- Rutkowski K. (2004). Zarządzanie łańcuchem dostaw – próba sprecyzowania terminu i określenia związków z logistyką. *Gospodarka Materiałowa i Logistyka*, nr 12, s. 2–8.
- Samuelson P.A. (1954). A pure theory of public expenditure, *The review of Economics and Statistics*, tom 36, nr 4, s.387–389.
- Sauer, J., Gorton, M. and White, J. (2012), “Marketing, cooperatives and price heterogeneity: evidence from the CIS dairy sector”, *Agricultural Economics*, Vol. 43, pp. 165–177.
- Seremak-Bulge J. 2005: Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005, Program Wieloletni 21/2005. IERiGŻ, Warszawa.
- Shuqin J., Bluemling B., Mol, A.P.J (2015). Information, trust and pesticide overuse: Interactions between retailers and cotton farmers in China. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 72–73, 23–32.
- Stadler H., Kilger Ch. (2008). *Supply Chain Management and Advanced Planning, Concepts, Models, Software and Case Studies*. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Stańko S. (2010). Perspektywy produkcji rolniczej w Polsce. *Biuletyn Informacyjny ARR*, 9-10, s. 65-85.
- Stiglitz J.E., (1987). Some theoretical Aspects of Agricultural Policies, *The World Bank Research Observer*. Vol. 2, 1987, nr 1.
- Strzębicki D. (2014). Development of vertical integration in agribusiness with special regard to meat industry. *Economic and Regional Studies (Studia Ekonomiczne i Regionalne)*, 7(3), 27–40.
- Swinnen J.F.M. (2007). The dynamics of vertical coordination in agri-food supply chains in transition countries. W: Swinnen, J.F.M. (red.), *Global Supply Chains, Standards and the Poor*, (s. 42–58). Oxon: CABI.
- Szajner P. (2017). Transmisja cen na rynku mleka w Polsce w latach 2004-2017. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 2017, 353(4):3–23.
- Tiessen J. H., Funk T. F. (1993). Farmer bargaining when purchasing machinery and fertilizer: A study in commercial negotiation. *Agribusiness*, 9, 129–142.
- Trebbin A. (2014). Linking small farmers to modern retail through producer organizations: Experiences with producer companies in India. *Food Policy*, 45, 35–44. doi: 10.1016/j.foodpol.2013.12.007.
- Ward C.E. (2010). Vertical Integration Comparison: Beef, Pork, and Poultry. *Oklahoma Cooperative Extension Fact Sheets F-552*. Stillwater: Oklahoma Cooperative Extension Service, Oklahoma State University, 1-5.
- Vorley B., Fearne A., Ray D. (red.) (2007). *Regoverning Markets: A Place for Small-Scale Producers in Modern Agrifood Chains*. Aldershot: Gover Publishing.
- Wilczyński A. (2012). Wielkość stada krów a koszty i dochodowość w produkcji mleka. *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, 99(1), 69–80.
- Wilkin, J. (2002). Interwencjonizm państwowy w rolnictwie: dlaczego był, jest i będzie, *Biuletyn Informacyjny*, 2002, nr 9.
- Wilkin, J. (1986). *Współczesna kwestia agrarna*, Warszawa 1986, s. 5-29.
- Wilkin J., Milczarek D., Malak-Rawlikowska A., Fałkowski J. (2007). *The Dairy Sector in Poland*. London: International Institute for Environment and Development (IIED). <http://pubs.ied.org/pdfs/G03290.pdf>
- Wilkin J. (2009). Ekonomia polityczna reform Wspólnej Polityki Rolnej. *Gospodarka Narodowa*, 1–2, 1–25.
- Wilkin J. (2010). Dobra dostarczane przez rolnictwo w świetle teorii dóbr publicznych. W: J. Wilkin (red.) *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa s. 41-51.
- Williamson O.E. (1989). Transaction cost economics. W: Schmalensee R., Willig R.D. (red.), *Handbook of Industrial Organization*, 1, (s. 135–182), *Handbooks in Economics*, 10. Amsterdam: North Holland.
- Williamson O.E. (1998). *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*. Przekład J. Kropiwnicki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Williamson, O.E. (2004). Transaction cost economics and agriculture: An excursion. W: Huylenbroeck Van G., Werbeke V., Lauwers, L. (red), *Role of Institutions in Rural Policies and Agricultural Markets*, (s. 19–37). Bingley: Emerald Group Publishing Ltd.

- Woś A. (2003). Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. IERIGZ, Warszawa.
- Zalewski A. (1989). Problemy gospodarki żywnościowej w Polsce. PWN, Warszawa.
- Zegar J. S. (2010). Przesłanki nowej ekonomii agrarnej we współczesnym świecie, (w) red. Grzelak A., Sapa A. *Agronomia w warunkach rynkowych. Problemy i Wyzwania. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, nr 150/2010, s. 11-29.
- Ziętara W. Adamski M. (2018). Konkurencyjność polskich gospodarstw mlecznych na tle gospodarstw z wybranych krajów Unii Europejskiej. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 2018; 354(1):56–79.